

Протокол аналізу звіту подібності

Заявляю, що я ознайомився (-лась) з Повним звітом подібності, який був згенерований Системою виявлення і запобігання щодо роботи:

Автор: ПРУДНІКОВА Павлина Микитівна, група ПС-24-13-зМ

Назва: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ ДО ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ

Керівник: Ігнатович Олена Михайлівна

Підрозділ: Bila Tserkva institute of continuous professional education

Коефіцієнт подібності 1: 1.87%

Мікропробіли: 52

Заміна букв: 2

Інтервали: 0

Після аналізу Звіту подібності констатую наступне:

Запозичення, виявлені в роботі є законними і не є плагіатом. Рівень подібності не перевищує допустимої межі. Таким чином робота незалежна і приймається.

Запозичення не є плагіатом, але перевищено граничне значення рівня подібностей. Таким чином робота повертається на доопрацювання.

Виявлено запозичення і плагіат або навмисні текстові спотворення (маніпуляції), як передбачувані спроби укриття плагіату, які роблять роботу невідповідною вимогам законодавства (Ст. 26. ЗУ Про фахову передвищу освіту, пункт 3.1, Ст. 42. ЗУ Про освіту) та вимог НАЗЯВО (Критерій 5), а також кодексу етики і процедурам. Таким чином робота не приймається.

Висновок:

Відсоток оригінальності за системою Strike Plagiarism 1,87% відповідає

встановленим вимогам. Високий рівень оригінальності. Допускається

до захисту/рецензування.

Дата 05.05.2026 р.

Відповідальний за антиплагіатну технічну експертизу у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України:

Підпис

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ ДЗВО
«УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»

БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність: 053 Психологія

Освітньо-професійна програма «Психологія»

Завідувач кафедри, д. е. н.,
професор Герасименко Ю.С.

«17» _____ 2026 року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу здобувачці освіти

Прудніковій Павлині Микитівні

Тема роботи «Психологічні особливості мотивації суб'єктів пробації до правослухняної поведінки», затверджена наказом БІНПО від «12» січня 2026 року № 01-06/01.

Науковий керівник: Ігнатович О. М., доктор психологічних наук, професор

Строк подання здобувачем освіти роботи 01 травня 2026 року.

Вихідні дані до роботи: аналіз психолого-педагогічної літератури, емпіричне дослідження під час проходження переддипломної практики.

Перелік питань, які потрібно розробити:

- систематизація наукових підходів до вивчення мотивації правослухняної поведінки;
- змістовний аналіз емпіричних даних щодо психологічного профілю суб'єктів пробації;

- формування пакету психодіагностичних методик для оцінки мотиваційних та вольових якостей респондентів;
- апробація та оцінка ефективності програми психокорекції відповідальності та мотиваційної сфери засуджених.

5. Консультанти розділів роботи

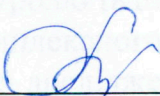
Розділ	Прізвище, ім'я та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
1	Ігнатович О.М., доктор психологічних наук, професор	09.02.2026	21.02.2026
2	Ігнатович О.М., доктор психологічних наук, професор	24.02.2026	17.03.2026
3	Ігнатович О.М., доктор психологічних наук, професор	18.03.2026	14.04.2026

6. Дата видачі завдання 13.01.2026 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

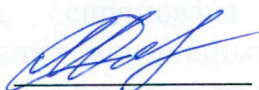
№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	13.01.2026	Виконано
2	Вивчення літературних джерел	20.01.2026	Виконано
3	Збирання матеріалу	27.01.2026	Виконано
4	Обробка матеріалу	09.02.2026	Виконано
5	Виконання розділу 1	21.02.2026	Виконано
6	Виконання розділу 2	17.03.2026	Виконано
7	Виконання розділу 3	14.03.2026	Виконано
8	Формулювання висновків	01.04.2026	Виконано
9	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії перевірка на плагіат.	25.04.2026	Виконано
10	Подання роботи на кафедру	01.05.2026	Виконано

Здобувачка освіти

(підпис)

Павлина ПРУДНІКОВА

Керівник роботи

(підпис)

Олена ІГНАТОВИЧ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ NATIONAL
ACADEMY OF PEDAGOGICAL SCIENCES OF UKRAINE ДЗВО
«УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
SIHE «UNIVERSITY OF EDUCATIONAL MANAGEMENT»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
BILA TSERKVA INSTITUTE OF CONTINUOUS PROFESSIONAL
EDUCATION

Кафедра педагогіки, психології та менеджменту
Department of Pedagogy, Psychology and Management

ВІДГУК КЕРІВНИКА

на кваліфікаційну роботу магістра «**Психологічні особливості мотивації суб'єктів пробації до правослухняної поведінки**»
здобувачки вищої освіти групи ПС-24-13-зМ спеціальності 053 «Психологія»
освітньої програми «Психологія»
ПРУДНІКОВОЇ Павлини Микитівни

Кваліфікаційна робота присвячена актуальній проблемі сучасної психології, а саме дослідженню психологічних чинників мотивації суб'єктів пробації до правослухняної поведінки в умовах реформування пенітенціарної системи України. Обрана тема має вагоме теоретичне та практичне значення, оскільки безпосередньо пов'язана з питаннями психологічного супроводу ресоціалізації правопорушників і попередження рецидивної злочинності.

У роботі загалом дотримано логіки наукового дослідження: визначено мету, об'єкт, предмет, сформульовано гіпотезу та завдання. У вступі достатньо ґрунтовно окреслена актуальність теми. Водночас виклад змісту вступу містить окремі повторювані положення, що фактично частково дублює зміст теоретичного розділу.

Теоретичний розділ демонструє обізнаність авторки з науковими підходами до проблем психології мотивації правослухняної поведінки, правової соціалізації та ресоціалізації суб'єктів пробації. Разом з тим, виклад матеріалу місцями має описовий характер, бракує аналітичних узагальнень.

Емпірична частина роботи виконана на належному рівні. Авторкою обґрунтовано вибір психодіагностичних методик, здійснено дослідження мотиваційної сфери, локусу контролю та ціннісних орієнтацій суб'єктів пробації. Позитивним є використання комплексного підходу до вивчення досліджуваного явища та наявність реальної бази дослідження.

Практичну цінність роботи становить розроблена та апробована психокорекційна програма, спрямована на розвиток особистісної відповідальності та формування внутрішньої мотивації до правослухняної поведінки у суб'єктів пробації. Отримані результати свідчать про позитивну динаміку досліджуваних показників та можуть бути використані у діяльності органів пробації та психологічних служб.

Висновки відповідають змісту роботи та поставленим завданням, проте містять елементи повторення теоретичного матеріалу. Було б доцільним більш чітко і лаконічно структурувати їх виклад.

Окремі зауваження стосуються також стилістичного оформлення тексту: у роботі зустрічаються поодинокі мовні та пунктуаційні неточності.

Зазначені недоліки не мають принципового характеру та не знижують загальної позитивної оцінки роботи.

У цілому кваліфікаційна робота Пруднікової Павлини Микитівни є завершеним самостійним науковим дослідженням, у якій не виявлено академічного плагіату, відповідає всім вимогам щодо підготовки таких робіт, заслуговує на високу позитивну оцінку – 95/А/відмінно.

Керівник кваліфікаційної роботи магістра:

докторка психологічних наук, професорка
кафедри педагогіки, психології та менеджменту
БІНПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
НАПН України

Олена ІГНАТОВИЧ

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота: 92 сторінок, 12 таблиць, 6 рисунків, 4 додатки, 41 літературне джерело.

Мета дослідження полягає у теоретико-емпіричному дослідженні психологічних особливостей мотивації суб'єктів пробації до правослухняної поведінки, а також у розробці й апробації психокорекційної програми, спрямованої на розвиток особистісної відповідальності та формування інтернального локусу контролю засуджених.

Об'єктом дослідження є мотиваційна сфера та ціннісно-нормативні орієнтації суб'єктів пробації молодого віку.

Предметом дослідження є чинники формування мотивації до правослухняної поведінки, особливості трансформації локусу контролю, а також вплив комплексної системи психокорекційних занять на розвиток відповідальності суб'єктів пробації.

Основні методи дослідження:

Теоретичні: аналіз, синтез, систематизація, порівняння та узагальнення наукової літератури з проблем дослідження.

Емпіричні: психологічне тестування, корекційно-розвивальні та тренінгові вправи, систематизація та узагальнення якісних та кількісних даних дослідження, спостереження.

Статистичні: обробка експериментально отриманих даних з подальшою графічною репрезентацією одержаних кількісних показників.

Основний науковий результат роботи полягає у наступному: проведено узагальнення матеріалів вітчизняної і зарубіжної літератури, що висвітлюють психологічні особливості мотивації правослухняної поведінки та відповідальності особистості; розглянуто умови формування внутрішнього локусу контролю як передумови успішної ресоціалізації; емпірично досліджено психологічні характеристики та ціннісно-нормативні орієнтації суб'єктів пробації з різним рівнем мотивації до досягнення успіху та уникнення невдач;

розроблено та експериментально апробовано психокорекційну програму, спрямовану на розвиток особистісної відповідальності та інтернальності засуджених; надані рекомендації для працівників органів пробації та психологів щодо створення сприятливих соціально-психологічних умов для формування правослухняної поведінки та попередження рецидивної злочинності.

Ключові слова: мотивація, правослухняна поведінка, відповідальність, локус контролю, суб'єкти пробації, інтернальність.

ABSTRACT

Qualification work: 92 pages, 12 tables, 6 figures, 4 appendices, 41 literary sources.

The purpose of the study is to conduct a theoretical and empirical study of the psychological characteristics of the motivation of probation subjects to law-abiding behavior, as well as to develop and test a psychocorrectional program aimed at developing personal responsibility and forming an internal locus of control of convicts.

The object of the study is the motivational sphere and value-normative orientations of young probation subjects.

The subject of the study is the factors of formation of motivation for law-abiding behavior, the features of the transformation of the locus of control, as well as the influence of a comprehensive system of psychocorrectional classes on the development of the responsibility of probation subjects.

The main research methods:

Theoretical: analysis, synthesis, systematization, comparison and generalization of scientific literature on the problems of the study.

Empirical: psychological testing, correctional-developmental and training exercises, systematization and generalization of qualitative and quantitative research data, observations.

Statistical: processing of experimentally obtained data with subsequent graphical representation of the obtained quantitative indicators.

The main scientific result of the work is as follows: a generalization of materials from domestic and foreign literature was carried out, highlighting the psychological features of the motivation for law-abiding behavior and personal responsibility; the conditions for the formation of an internal locus of control as a prerequisite for successful resocialization were considered; the psychological characteristics and value-normative orientations of probation subjects with different levels of motivation to achieve success and avoid failures were empirically investigated; a psychocorrectional program aimed at developing personal responsibility and internality of convicts was developed and experimentally tested; recommendations were provided for probation officers and psychologists on creating favorable socio-psychological conditions for the formation of law-abiding behavior and the prevention of recidivism.

Keywords: motivation, law-abiding behavior, responsibility, locus of control, probation subjects, internality.

ЗМІСТ

ВСТУП	10
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ МОТИВАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ ДО ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ	14
1.1. Теоретико-психологічний аналіз мотивації особистості до правослухняної поведінки	14
1.2. Психологічні механізми правової соціалізації та мотивації законослухняної поведінки суб'єктів пробації	18
1.3. Основні соціальні і психологічні фактори, що впливають на формування правослухняної поведінки	22
Висновки до розділу	25
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ ДО ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ	27
2.1. Організація та методика емпіричного дослідження психологічних чинників мотиваційної сфери та відповідальності суб'єктів пробації	27
2.2. Емпіричне дослідження особливостей мотиваційної спрямованості та рівня суб'єктивного контролю суб'єктів пробації	31
Висновки до розділу	41
РОЗДІЛ 3. ПСИХОКОРЕКЦІЙНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ	44
3.1. Психологічні технології розвитку просоціальної мотивації та внутрішнього локусу контролю в умовах пробації	44
3.2. Програма психокорекції правослухняної поведінки та відповідальності суб'єктів пробації	51
3.3. Результати апробації програми психокорекції відповідальності та мотиваційної сфери суб'єктів пробації	59
Висновки до розділу	71
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

Актуальність теми. Трансформації, що охопили життя українського соціуму протягом останніх років, вимагають переосмислення усталених стереотипів щодо організації діяльності органів пробації. На сучасному етапі ця система перебуває в стані активного реформування; продовжує вдосконалюватися державна політика стосовно виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Введення до штату органів пробації професійних психологів та соціальних працівників дозволило суттєво покращити морально-психологічну атмосферу та емоційний стан суб'єктів пробації.

Попри ці позитивні зрушення, держава все ще стикається з труднощами в забезпеченні таким особам належних умов для повноцінної соціальної реабілітації. Якщо не посприяти ефективному процесу ресоціалізації суб'єктів пробації безпосередньо під час перебування на обліку, то після завершення терміну нагляду або звільнення від покарання особи з кримінальним досвідом можуть знову повернутися до деструктивного способу життя. Наслідком цього стає руйнування сімейних зв'язків, погіршення здоров'я населення та деградація морального клімату в суспільстві.

Забезпечення позитивних змін у діяльності системи пробації змушує звертатися до вивчення чинників, які, на перший погляд, не мають прямого відношення до методів виховного впливу на правопорушників, проте суттєво опосередковують цей процес і визначають його кінцеву результативність. До подібних обставин, безперечно, належать заходи, спрямовані на підвищення рівня обізнаності суб'єктів пробації щодо власного стану здоров'я та формування в них стійких навичок здорового способу життя як основи стабільної правослухняної поведінки.

Отже, успішна ресоціалізація суб'єктів пробації та їх повернення до правослухняного способу життя є комплексним процесом, що потребує не лише формального юридичного нагляду, а й глибокої психологічної трансформації

особистості. Сучасне реформування пенітенціарної системи України створює передумови для гуманізації цього процесу, проте кінцевий результат залежить від здатності індивіда інтегрувати правові норми у власну систему цінностей.

Психологічна готовність до законослухняної поведінки формується через подолання деструктивних стереотипів минулого досвіду та розвиток навичок саморегуляції. Важливою складовою цього процесу є формування у суб'єктів пробації відповідального ставлення до свого життя та здоров'я, що виступає надійним бар'єром проти повторної криміналізації. Тільки за умови системного психологічного супроводу, спрямованого на зміцнення внутрішніх ресурсів особистості та розвиток її соціальної компетентності, можливе досягнення стабільного морально-психологічного благополуччя як самого суб'єкта, так і суспільства в цілому.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення психологічних особливостей мотивації суб'єктів пробації до правослухняної поведінки, а також розробка науково-практичних рекомендацій і методів стимулювання позитивних мотиваційних установок у процесі ресоціалізації.

Завдання дослідження:

- провести огляд наукової психологічної та юридичної літератури, систематизувати існуючі підходи до розуміння мотивації правомірної поведінки;
- дослідити психологічні чинники, що зумовлюють формування мотиваційної сфери суб'єктів пробації як передумови їх успішного виправлення;
- розкрити особливості ціннісно-нормативних орієнтацій засуджених та виявити рівні їхньої готовності до дотримання правових норм;
- сформулювати комплекс тренінгових вправ, спрямованих на розвиток внутрішньої мотивації до правослухняної поведінки та навичок соціально-психологічної адаптації.

Об'єкт дослідження: мотиваційна сфера суб'єктів пробації у процесі їх ресоціалізації та виправлення.

Предмет дослідження: психологічні особливості розвитку та трансформації мотивації до правослухняної поведінки у суб'єктів пробації.

Методологічна основа дослідження. Методологічне підґрунтя роботи складає сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Зокрема, теоретичні методи – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація наукових джерел із юридичної психології та пенітенціарної соціології; емпіричні методи – тест-опитувальник Т. Елерса для діагностики мотивації досягнення успіху та уникнення невдач; методика «Рівень суб'єктивного контролю» (Дж. Роттер); методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокича) (скорочена версія); методи статистичної обробки – кількісний та якісний аналіз даних.

Гіпотеза дослідження передбачає, що впровадження розробленої тренінгової програми сприятиме трансформації зовнішньої мотивації (страху перед покаранням) у внутрішню переконаність щодо необхідності правoslухняної поведінки. Очікується, що розвиток навичок саморегуляції та переосмислення життєвих цінностей забезпечить сталу відмову від протиправних стратегій поведінки.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, систематизація та порівняння наукових підходів до проблеми девіантності та мотивації; емпіричні: психологічне тестування, корекційно-розвивальні вправи, спостереження, якісний аналіз мотиваційних профілів; статистичні: обробка експериментальних даних із подальшою графічною репрезентацією результатів.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилися на базі Фастівського міського центру соціальних служб, який у межах Меморандуму про співпрацю між філією Державної установи «Центр пробації» у м. Києві та Київській області та Фастівським міським центром соціальних служб надає допомогу (послуги), спрямовані на мінімізацію виявлених криміногенних потреб суб'єктів пробації: стосунки у суспільстві, стосунки з рідними та близькими, контроль над поведінкою, мисленням та психічним станом, готовність до змін, а також залучення до процесу ресоціалізації суб'єктів пробації. Експериментальна вибірка складалась із 30 суб'єктів пробації (чоловіків віком від 18 до 35 років), які перебувають на обліку Фастівського районного

відділу № 2 Державної установи «Центр пробації» та відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що підібраний психодіагностичний інструментарій може бути використаний психологами органів пробації для оцінки ризиків повторних правопорушень; розроблена автором тренінгова програма може бути впроваджена в практичну діяльність центрів пробації для підвищення ефективності соціально-виховної роботи із засудженими.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні психологічних механізмів формування правослухняності у суб'єктів пробації. У роботі:

– *вперше* системно розглянуто динаміку мотиваційних установок засуджених без ізоляції від суспільства в реальних умовах діяльності органів пробації;

– уточнено зміст поняття «мотивація до правослухняної поведінки» як динамічного утворення, що базується на інтеріоризації правових норм та соціальній відповідальності;

– розроблено та апробовано спеціалізовану програму психологічного впливу, спрямовану на активізацію просоціальних намірів та особистісне зростання суб'єктів пробації.

Структура роботи обумовлена метою та логікою дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (41 найменування) та 4 додатків. Основний зміст викладено на 82 сторінках. Робота містить 12 таблиць та 6 рисунків. Загальний обсяг – 92 сторінки.

Окремі положення та результати кваліфікаційної роботи магістра апробовані у тезах доповіді «Академічна доброчесність як чинник формування правослухняної поведінки особистості» під час участі у студентському освітньому форумі «Академічна доброчесність: від законодавчих вимог до етичних принципів освітньої діяльності» (м. Біла Церква, 24 квітня 2026 року)

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ МОТИВАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ ДО ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ

1.1. Теоретико-психологічний аналіз мотивації особистості до правослухняної поведінки

На практиці впровадження системи пробації значно покращує умови перебування правопорушників у громаді, підвищує рівень організації соціально-просвітницької та психологічної роботи, а також сприяє професійному зростанню персоналу органів пробації. Кожного суб'єкта пробації супроводжує офіцер пробації та психолог, які готують особу до повноцінного життя в суспільстві, сприяють працевлаштуванню та вирішенню побутових проблем. Це забезпечує якісну соціальну підтримку, оскільки допомога надається від імені держави, що підвищує відповідальність суб'єкта та рівень його довіри до правових інститутів [6].

За останні роки Україна досягла значних успіхів у розбудові системи пробації. Міжнародна практика давно визнала, що ізоляцію слід використовувати лише як крайній захід, оскільки вона руйнує корисні соціальні зв'язки та призводить до психологічної деградації. Спільним для розвинених країн є впровадження нагляду, що поєднує соціальну допомогу та психологічну реабілітацію правопорушників, стимулюючи їх до незалежного та правослухняного життя.

Перевагою інституту пробації є не тільки гуманізація, а й соціальна доцільність. Перебування правопорушника в суспільстві підвищує його шанси на успішне виправлення, збереження сім'ї та відновлення працездатності. З психологічної точки зору, відсутність впливу кримінального середовища місць несвободи дозволяє зберегти особистісний потенціал суб'єкта та спрямувати його мотивацію на конструктивну діяльність [5].

Сьогодні служба пробації є центральною ланкою кримінального правосуддя, що забезпечує зниження ризику рецидиву через ефективні можливості реабілітації. Удосконалення українського законодавства з урахуванням світового досвіду дозволяє створювати нові види покарань, які органічно переплітаються з національними традиціями та культурою. Головна мета – ресоціалізація особи, що перебуває на пробації [34].

Пенітенціарна пробація в контексті нашої теми розглядається як підготовчий етап для тих, хто готується до звільнення, проте основний акцент зміщується на соціальний патронаж – комплекс правових, психологічних та соціальних заходів, спрямованих на адаптацію людини. Суб'єктами цієї допомоги виступають органи соціального захисту, охорони здоров'я та спеціалізовані служби пробації [23].

Соціальна адаптація суб'єктів пробації забезпечує відповідність їхньої поведінки вимогам суспільства та засвоєння корисних соціальних позицій. Цей процес невіддільний від розвитку правової культури та формування правильного ставлення до життя. Одним із найефективніших засобів у цьому напрямку є соціально-психологічний супровід – цілеспрямована діяльність фахівців щодо створення умов для активної соціалізації [17].

Основними формами такого супроводу є індивідуальна та групова робота, що включає консультування, психотерапію та тренінги соціальної компетентності. Фахівці, які здійснюють цей супровід, повинні базувати свою роботу на довірі до людської природи, усвідомлюючи труднощі відновлення мотиваційної сфери особистості [23].

Відповідно до законодавства України, ресоціалізація – це свідоме відновлення соціального статусу правопорушника. Успіх цього процесу можливий лише тоді, коли вирішені ключові питання: житлові, сімейні та трудові. Створення умов для активної соціалізації молоді, яка перебуває на пробації, полягає у глибокому розумінні ними своїх прав та обов'язків [32].

Для досягнення позитивних результатів необхідна співпраця державних органів та інститутів громадянського суспільства. Соціально-виховна робота,

участь у громадських проєктах та професійне навчання є обов'язковими складниками, що запобігають відходу особи від позитивної ресоціалізації [30].

Закон України «Про пробацію» став важливим каталізатором змін, дозволяючи виправляти правопорушників без ізоляції від суспільства. Це мінімізує негативні наслідки втрати соціальних зв'язків та здатності приймати самостійні рішення, що часто є головним чинником рецидиву. Таким чином, пробація виступає потужним інструментом формування правослухняної поведінки через розвиток внутрішньої мотивації та соціальної відповідальності індивіда.

Варто зазначити, що Україна активно переймає успішний міжнародний досвід, зокрема елементи скандинавської, англосаксонської та американської моделей пробації, які фокусуються на реабілітації, ресоціалізації та використанні різних цифрових технологій для моніторингу правопорушників. Ці моделі акцентують увагу на індивідуальному підході, психологічній підтримці, освітніх програмах та лікуванні залежностей. Завдяки такому підходу, українська пробаційна система отримує можливість покращити ефективність роботи, а також зменшити навантаження на пенітенціарну систему [27].

Інститут пробації виступає фундаментальним інструментом гуманізації кримінальної юстиції, пропонуючи дієву альтернативу класичним методам покарання, насамперед пов'язаним із ізоляцією від суспільства. Такий підхід дає змогу засудженим відбувати призначене покарання без відриву від звичного середовища, що суттєво оптимізує процеси їхньої подальшої реінтеграції та соціального відновлення.

Визначальною перевагою пробації є збереження ключових соціальних ресурсів особистості: стабільних сімейних стосунків, професійної зайнятості та психофізичного здоров'я, які найчастіше зазнають деструктивного впливу в умовах позбавлення волі. Спираючись на наукову позицію В. Ф. Пузирного, слід підкреслити, що саме збереження життєво важливих соціальних зв'язків є критичним фактором успішної ресоціалізації. Особи, які залишаються інтегрованими в соціум під час виконання покарання, демонструють значно

вищий рівень адаптивності та нижчі показники схильності до вчинення рецидивних правопорушень [27].

Запровадження системи пробації докорінно змінило підхід до роботи з правопорушниками, поклавши на відповідні органи обов'язок надавати низку психосоціальних послуг. Орган пробації сьогодні відповідає за координацію зусиль на всіх етапах взаємодії з особою: від підготовки досудової доповіді, що визначає психологічний профіль особи, до реалізації заходів, спрямованих на корекцію мотиваційної сфери та успішну адаптацію в громаді.

Варто зазначити, що довгий час поняття «пробація» та «ізоляція» розглядалися як протилежні стратегії. Правопорушники сприймалися переважно як суб'єкти відчуження, а не як учасники суспільних відносин, які потребують посиленої уваги для відновлення соціальних навичок. Сучасна психологія пробації розглядає нагляд і соціальну допомогу як два елементи єдиної системи, де головною метою є не просто контроль, а стимулювання внутрішніх змін у людини [2].

У сучасному розумінні роль офіцера пробації та психолога не обмежується формальним наглядом. Вона включає комплексне управління ризиками рецидиву через вплив на мотиваційні чинники особистості. Служба пробації разом із державними органами та місцевим самоврядуванням забезпечує підготовку особи до правослухняного життя, що включає сприяння у працевлаштуванні, пошуку місця проживання та, за необхідності, медичної допомоги. Така всебічна підтримка є ключовою для формування у суб'єкта пробації почуття соціальної відповідальності.

Особливу увагу в системі пробації приділено роботі з неповнолітніми. Пробаційні заходи для цієї категорії спрямовані на забезпечення нормального фізичного та інтелектуального розвитку, попередження агресивних проявів та стимулювання мотивації до самозміни. Враховуючи вікові та психологічні особливості молоді, фахівці пробації допомагають їм здобувати освіту та формувати ціннісні орієнтири, які стають альтернативою кримінальному способу життя.

Підготовка до правослухняної життєдіяльності є завершальним етапом пробаційної роботи, який створює умови для успішної реінтеграції особи. Пріоритетними кроками у цьому напрямі є розробка індивідуальних планів корекції, що базуються на глибокому аналізі потреб суб'єкта. Це дозволяє заповнити правовий та психологічний вакуум, який часто виникає під час переходу від правопорушення до нормативного життя в суспільстві [14].

На етапі, коли основним завданням пробації є попередження рецидивної злочинності та корекція поведінки, критично важливо сформувати дієві механізми реалізації повноважень фахівців. Сьогодні в Україні активно впроваджуються методики оцінки ризиків і потреб правопорушників, що дозволяє здійснювати індивідуальне планування роботи. Психологічна корекція результатів таких оцінок допомагає вчасно реагувати на зміни в емоційному стані та мотивації суб'єкта.

Закон України «Про пробацію» став фундаментом для наближення вітчизняної практики до міжнародних стандартів. Успіх української пробації залежить від подальшого розвитку гуманістичних підходів, де в центрі уваги перебуває особистість, її здатність до трансформації та готовність дотримуватися правових норм на основі внутрішніх переконань, а не лише страху перед санкціями.

1.2. Психологічні механізми правової соціалізації та мотивації законослухняної поведінки суб'єктів пробації

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених вивченню стимулів людських вчинків, дослідники констатують, що цілісна концепція мотивації все ще перебуває на стадії розробки, а загальноприйнятої теорії, яка б охоплювала всі аспекти людської діяльності, поки не сформовано [36]. Водночас мотиваційна сфера виступає фундаментальним критерієм, що дозволяє розкрити справжню природу як законослухняної, так і девіантної активності особистості [35]. У зв'язку з цим, ключовий інтерес у межах нашої роботи становить аналіз

та зіставлення психологічних засад формування правослухняної мотивації у суб'єктів пробації порівняно з деструктивними мотивами злочинної поведінки. Важливим аспектом є визначення ролі просоціальних намірів у системі ресоціалізації та їхнього значення для запобігання рецидивним проявам.

У контексті юридичної психології та досліджень ресоціалізації знаходить підтвердження теза, що вчинок трансформується у правопорушення переважно через деструктивний вибір способів реалізації мети, яка сама по собі може бути соціально нейтральною або навіть позитивною. Це безпосередньо стосується суб'єктів пробації, у яких прагнення до високого соціального статусу чи матеріального добробуту вступає у конфлікт із встановленим правопорядком через обмеженість законних можливостей або деформацію ціннісних орієнтирів.

Наприклад, фундаментальна потреба в самоствердженні, притаманна кожній особистості, може спонукати одну людину до професійних досягнень, тоді як іншу – до вчинення протиправних дій. Таким чином, навіть позитивний намір – здобути визнання в суспільстві – може реалізовуватися як легальними засобами (через самовдосконалення та працю), так і шляхом маніпуляцій чи зловживань [39]. Для системи пробації це означає, що робота з мотивацією має бути спрямована не на придушення самих потреб особистості, а на корекцію засобів їх задоволення та формування навичок вибору просоціальних стратегій поведінки.

Узагальнюючи викладене, можна констатувати, що під мотивацією правослухняної поведінки слід розуміти систему внутрішніх психологічних чинників, які детермінують активність людини, а також динамічний процес формування стійких спонукань до дотримання правових норм як найбільш прийняттого способу досягнення життєвих цілей.

Слід зауважити, що особистість суб'єкта пробації формується як складна соціальна якість індивіда, що здатний свідомо керувати своєю поведінкою завдяки соціалізованій психології під впливом системи суспільних відносин. Цей процес передбачає активне засвоєння та відтворення соціального досвіду, який реалізується через діяльність та спілкування. Для особи, яка перебуває під

наглядом органів пробації, соціалізація часто набуває форми ресоціалізації, тобто відновлення або корекції тих моральних та інтелектуальних якостей, що є базисом правомірної поведінки. Високий рівень особистісного розвитку передбачає наявність розвиненої правосвідомості, що дозволяє людині ефективно вирішувати правові питання, які виникають у процесі життєдіяльності, уникаючи повторних правопорушень [6].

Засвоєння норм права є суспільно необхідним елементом нормативної регуляції поведінки. Право має глибокі психологічні аспекти, оскільки воно існує не лише у вигляді офіційних текстів, а й як суб'єктивна реальність у свідомості індивіда. Соціальні норми задають конкретні форми поведінки та мети, регулюючи стосунки людини з оточенням. Розуміння ролі права у формуванні особистості дозволяє краще виявити психологічні причини скоєння правопорушень суб'єктами пробації. Оцінити дієвість правової норми можна лише через аналіз соціальних факторів, які мають специфічне психологічне забарвлення та впливають на готовність особи дотримуватися встановлених правил [1].

Ефективність зазначених нормативних заходів та розвиток особистісного потенціалу детермінуються сукупністю умов, які фахівці в галузі юридичної психології поділяють на три групи. До макросоціальних умов належать рівень економічного розвитку, стабільність політичної системи та загальна правова культура суспільства. Мікросоціальні умови охоплюють найближче оточення людини, включаючи сім'ю та друзів, чия підтримка або засудження безпосередньо впливають на процес виправлення. Особистісні умови включають індивідуально-психологічні особливості суб'єкта, його інтелектуальні здібності, емоційний стан та систему внутрішніх потреб, які визначають кінцевий вибір варіанта поведінки [11].

Громадська думка відіграє суттєву роль у реалізації правових норм, оскільки ставлення соціальних груп до правопорушників створює певне психологічне тло. Наявність погодження з правовими актами у суспільній свідомості сприяє їх кращому виконанню індивідами. Високий престиж права в

суспільстві дозволяє забезпечити правослухняну поведінку без надмірного використання санкцій та примусу. Повага до закону та внутрішня згода з його вимогами свідчать про високий рівень правосвідомості, що є головною метою правового виховання та психологічної корекції в системі пробації.

Значущою соціально-психологічною умовою є ціннісна орієнтація особистості, яка формує схильність до певного сприйняття дійсності. В основі таких орієнтацій лежать потреби та установки, що диктують правову діяльність суб'єкта. Мікросоціальні умови, пов'язані з малими групами, виконують функцію безпосереднього регулювання міжособистісних відносин. Якщо група, до якої належить суб'єкт пробації, не схвалює правові приписи, виникає високий ризик повторного порушення закону. Особливо небезпечним є вплив антисоціальних груп, де алкоголізм або наркоманія стимулюють протиправну активність та послаблюють корисні зв'язки особистості.

На сучасному етапі розвитку системи пробації критично важливим завданням є психологічний супровід для стимулювання соціальної активності та конструктивної ініціативи суб'єктів пробації у сферах праці, навчання та повсякденного побуту. Така робота базується на засадах індивідуалізації при дослідженні особистісних характеристик суб'єкта та диференційованому підході до вибору методів психокорекційного впливу [15].

Крім того, чинна нормативна база, що визначає функціонування психологічної служби, виокремлює такі пріоритетні напрями діяльності:

- розробка та впровадження системи психологічних заходів, спрямованих на стимулювання свідомої мотивації до правослухняної поведінки;
- підтримка та розвиток позитивного потенціалу особистості, що допоможе суб'єкту самостійно долати наявні життєві труднощі та психологічні бар'єри;
- моніторинг і забезпечення умов, необхідних для повноцінної та стабільної життєдіяльності особи в соціумі;
- сприяння успішній інтеграції особистості у соціально сприятливе та позитивно орієнтоване середовище [23].

Мотиви правослухняної поведінки суб'єктів пробації можуть бути різними: від глибокої переконаності в корисності вчинку до конформізму або боязні відповідальності. Найвищим рівнем мотивації вважається усвідомлення соціальної цінності правомірних дій. Правова соціалізація виступає процесом вироблення такої орієнтації, при якій норми суспільства сприймаються людиною як власні життєві правила. Це передбачає не лише вивчення законів, а й усвідомлення своїх прав та обов'язків у реальних ситуаціях [3].

Правосвідомість суб'єкта пробації включає когнітивний, емоційний та поведінковий елементи. Когнітивний аспект стосується правових знань, емоційний визначає ставлення до норм, а поведінковий відображає готовність діяти правомірно. Психологічною особливістю законслухняної поведінки є гармонійне поєднання особистих потреб із вимогами закону. Протиправна поведінка не має унікальних психічних механізмів, вона лише відрізняється спрямованістю мотивів та змістом ціннісних понять, які визначають дії індивіда в соціумі [8].

Узагальнюючи результати теоретичного аналізу, можна констатувати, що мотивація правослухняної поведінки суб'єктів пробації є складним багатофакторним процесом, який детермінується взаємодією макросоціальних, мікросоціальних та індивідуально-психологічних чинників. Встановлено, що ключовим механізмом ресоціалізації особистості є трансформація внутрішньої мотиваційної сфери: від зовнішнього конформізму чи страху перед відповідальністю до свідомого прийняття правових норм як особистих ціннісних орієнтирів.

1.3. Основні соціальні і психологічні фактори, що впливають на формування правослухняної поведінки

Правослухняна поведінка не є вродженою рисою особистості, а виступає результатом тривалого та складного процесу соціалізації. У ході цього процесу індивід не просто вивчає правила, а активно засвоює норми, встановлені в

суспільстві, перетворюючи їх на внутрішні регулятори власних вчинків. Стабільність такої поведінки значною мірою підтримується соціальним середовищем, у якому функціонує особистість, та визначається взаємодією широкого спектра соціальних і психологічних факторів.

Серед соціальних факторів фундаментальне значення мають соціальні норми. Погоджуючись із думкою В. Зубрицького, слід зазначити, що індивід перебуває у прямій залежності від свого статусу в оточенні. Соціалізація реалізується через вибір способу освоєння цих норм: він може бути або усвідомленим (добровільним), або примусовим, що ґрунтується на ризику покарання. Саме ці позиції визначають характер перебування особи у правовому полі. Правові норми виконують регулюючу функцію, підкріплюючи активність людини або позитивно (через заохочення), або негативно (через санкції). Чим глибше в суспільстві вкорінені традиції дотримання законів, тим вищою є ймовірність формування правослухняної спрямованості у конкретного індивіда [13].

Значний вплив на схильність до правопорушень мають соціально-економічні умови, зокрема рівень життя, рівень безробіття та соціальна нерівність. Життя в умовах бідності часто обмежує доступ до якісної освіти, житла та ресурсів, необхідних для повноцінної самореалізації в межах закону. Безробіття, у свою чергу, породжує почуття безнадії та відчаю, що може підштовхнути людину до пошуку незаконних джерел доходу. Соціальна нерівність також стає деструктивним фактором, оскільки відчуття знедоленості та виключеності із суспільних процесів часто трансформується у гнів та образу на правопорядок, провокуючи злочинні дії.

Важливим чинником є соціальна згуртованість – стан, при якому члени групи поділяють спільні цінності та відчувають зв'язок один з одним. Вона впливає на правослухняність через механізми нормативного контролю та соціальної підтримки. У згуртованих групах індивіди частіше контролюють поведінку один одного, використовуючи неформальні санкції (осуд або бойкот) за порушення правил. Крім того, колективна відповідальність та соціальна

інтеграція сприяють тому, що люди починають вище цінувати суспільні закони та активніше співпрацювати з державними органами у справі запобігання злочинності.

Особливу роль у цьому процесі відіграє правова культура та вплив референтних груп. Референтні групи є носіями конкретних поведінкових моделей і стереотипів [25]. Як зазначає В. Бедь, сім'я, друзі чи трудовий колектив регулюють відносини між своїми членами заради збереження групи, а дотримання встановлених правил є обов'язковою умовою приналежності до неї. Синергетичний ефект виникає тоді, коли неформальні норми групи збігаються з офіційними законами. Проте у випадках, коли референтна група відхиляється від правових норм, виникає високий ризик формування антисоціальної поведінки [4]. О. Зубрицька також підкреслює критичний вплив сім'ї, де саме моральний устрій сімейного життя визначає майбутню правомірну життєдіяльність дитини [12].

Психологічні фактори формування правослухняної поведінки зосереджені навколо морального розвитку особистості. За Е. Поповичем, цей розвиток передбачає якісні зміни у свідомості через накопичення знань про мораль та формування внутрішніх переконань. Вищий рівень моральності дозволяє людині гармонізувати свої потреби з суспільними цінностями, такими як справедливість і повага до оточуючих [22]. Такі особи дотримуються законів не через страх, а через внутрішнє усвідомлення відповідальності перед суспільством.

Внутрішні регулятори поведінки, такі як совість, відчуття відповідальності, сила волі та самоконтроль, складають психологічну основу законослухняності. Совість виступає внутрішнім моральним компасом [31], а самоконтроль дозволяє людині усвідомлено керувати своїми емоціями та імпульсами навіть у складних ситуаціях. Міцні моральні переконання стають фундаментом, на якому будується правомірна діяльність суб'єкта, незалежно від зовнішніх обставин.

Мотивація є рушійною силою цього процесу і поділяється на внутрішню та зовнішню. Внутрішня мотивація ґрунтується на особистих цінностях:

прагненні до справедливості, бажанні бути частиною спільноти та відчутті совісті. Зовнішня мотивація включає вплив авторитетів, соціальний контроль, систему нагород або страх перед покаранням. У системі пробації важливо переводити акцент із зовнішніх стимулів (страху) на внутрішні переконання особи.

Нарешті, не слід забувати про індивідуально-психологічні характеристики. В. Бедь наголошує, що вибір поведінки – це завжди щось більше, ніж просто реакція на обставини. Унікальний набір рис характеру, темпераменту та схильностей, таких як імпульсивність або агресивність, може суттєво коригувати процес прийняття рішень [4]. Таким чином, лише розуміння комплексної взаємодії всіх вищезгаданих соціальних і психологічних факторів дозволяє розробити ефективні методи виховання правослухняної особистості.

Висновки до розділу

У результаті теоретико-методологічного аналізу засад вивчення психології мотивації суб'єктів пробації до правослухняної поведінки було сформульовано такі висновки:

1. Встановлено, що сучасна система пробації в Україні є фундаментальним інструментом гуманізації кримінальної юстиції, який пропонує альтернативу ізоляції особи від суспільства. Доведено, що перебування правопорушника у звичному соціальному середовищі дозволяє зберегти корисні соціальні зв'язки, професійну зайнятість та сімейні відносини, що є критично важливим для успішної реінтеграції. Пробація розглядається не лише як форма нагляду, а як комплексний соціально-психологічний супровід, спрямований на свідоме відновлення соціального статусу особи та стимулювання її до незалежного, правослухняного життя.

2. З'ясовано, що мотивація правослухняної поведінки суб'єктів пробації є складним, динамічним процесом формування внутрішніх спонукань до дотримання правових норм. Психологічний механізм трансформації особистості полягає у переході від зовнішньої мотивації (страху перед санкціями чи

конформізму) до внутрішньої – усвідомлення соціальної цінності правомірних дій та прийняття закону як особистого життєвого правила. Правослухняність у контексті пробації виступає результатом гармонійного поєднання особистих потреб із вимогами суспільства, що реалізується через когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти правосвідомості.

3. Теоретичний аналіз підтвердив, що протиправне діяння часто стає наслідком деструктивного вибору засобів досягнення соціально нейтральних цілей (самоствердження, статус, добробут). Для суб'єктів пробації характерним є конфлікт між прагненнями та законними можливостями їх реалізації. У зв'язку з цим, робота психологічної служби пробації повинна зосереджуватися не на придушенні потреб особистості, а на корекції способів їх задоволення та формуванні навичок вибору просоціальних стратегій поведінки.

4. Визначено, що формування правослухняної спрямованості детермінується взаємодією двох груп факторів: соціальних: нормативне оточення, соціально-економічні умови (рівень життя, зайнятість), соціальна згуртованість та вплив референтних груп (сім'я, друзі). Соціальне середовище створює умови, у яких правова норма сприймається або як суб'єктивна реальність, або як відчужений елемент примусу; психологічних: рівень морального розвитку, внутрішні регулятори (совість, воля, самоконтроль) та індивідуально-типологічні особливості. Моральний розвиток особистості визначено як базис правослухняності, що дозволяє індивіду керуватися етичними принципами навіть за відсутності зовнішнього контролю.

5. Резюмовано, що ефективність ресоціалізації в системі пробації залежить від якості діагностики ризиків і потреб суб'єктів. Основним завданням фахівців є створення умов для активної правової соціалізації через індивідуалізацію впливу та диференціацію методів психокорекції. Психологічний супровід має бути спрямований на зміцнення внутрішніх регуляторів поведінки (самоконтролю та відповідальності) та підтримку позитивного потенціалу особистості, що є головною запорукою запобігання рецидивній злочинності.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ ДО ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ

2.1. Організація та методика емпіричного дослідження психологічних чинників мотиваційної сфери та відповідальності суб'єктів пробації

Для групової діагностики було обрано 30 чоловіків молодого віку (від 18 до 35 років) (табл. 2.1), що перебувають на обліку у Фастівському районному відділі № 2 філії Державної установи «Центр пробації» у м. Києві та Київській області, потребують психосоціальної підтримки та отримують соціально-психологічні послуги відповідно до чинного законодавства України та Меморандуму про співпрацю між філією Державної установи «Центр пробації» у м. Києві та Київській області та Фастівським міським центром соціальних служб. Це особи, засуджені до покарання без позбавлення волі за злочини невеликою та середньою тяжкості. Більшість осіб вказаної категорії мають неповну або повну середню, професійно-технічну освіту, рідше – вищу. У переважних випадках не працюють або працюють без оформлення трудових відносин, на тимчасових підробітках. Більшість таких чоловіків не одружені, часто походять із неповних або соціально вразливих сімей.

Таблиця 2.1.

Розподіл вибірки за віковими категоріями (n=30)

Група	Віковий діапазон	Кількість осіб	Психологічна характеристика етапу
I група	18–23 роки	10 осіб	пізня юність / перехід до дорослості. формування правосвідомості, активна соціалізація
II група	24–29 років	10 осіб	рання дорослість. період стабілізації життєвих цілей, професійного самовизначення
III група	30–35 років	10 осіб	зріла молодість. період переоцінки цінностей, формування стійких життєвих стратегій
Усього	18–35 років	30 осіб	загальна вибірка дослідження

Завдання дослідження:

- дослідити особливості мотивації визначеної категорії клієнтів пробації;
- визначити рівень відповідальності за власні дії та рішення;
- проаналізувати ціннісні орієнтири як чинник формування мотивації правослухняної поведінки;
- оцінити рівень правослухняної поведінки та схильність до повторних правопорушень;
- провести корекційне заняття, спрямоване на підвищення внутрішньої мотивації та відповідальності.

Для досягнення поставленої мети обрано комплекс взаємопов'язаних методик:

1. Тест-опитувальник Т. Елерса для діагностики мотивації досягнення успіху та уникнення невдач (Додаток А).
2. Методика «Рівень суб'єктивного контролю» (Дж. Роттер) (Додаток Б).
3. Методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокича) (скор. версія) (Додаток В).
4. Опитувальних схильності до правопорушень (Додаток Г).

Тест-опитувальник Т. Елерса для діагностики мотивації досягнення успіху та уникнення невдач призначений для діагностики домінуючої мотиваційної спрямованості особистості на досягнення успіху чи уникнення невдач. Методика дозволяє визначити, чим керується людина у діяльності: прагненням до результату чи страхом помилки. Метою методики є виявлення домінуючого типу мотивації: орієнтація на успіх; орієнтація на уникнення невдач або їх поєднання. Вибір методики обумовлений тим, що вона валідна для дорослих, досить проста у застосуванні, підходить для визначення мотивації щодо правослухняної поведінки суб'єктів пробації.

Тест-опитувальник складається із 41 питання (вимагає відповіді «так» чи «ні»); окремий опитувальник уникнення невдач із 30 питань. Обробка та інтерпретація результатів полягає у підрахунку сумарного балу, де вищий бал свідчить про домінування відповідного мотиву. Тест-опитувальник Т. Елерса для діагностики мотивації досягнення успіху та уникнення невдач дозволяє

визначити, чи впливає просоціальна мотивація (орієнтація на успіх і розвиток) на правослухняну відповідальну поведінку, чи страх покарання (мотивація уникнення невдач) є чинником, що утримує від рецидивів.

Методика «Рівень суб'єктивного контролю» розроблена Джуліаном Роттером на основі теорії соціального навчання, спрямована на діагностику локусу контролю особистості, тобто уявлень людини про те, хто або що визначає події її життя – вона сама чи зовнішні обставини. Ця методика дозволяє визначити інтернальний локус контролю (відповідальність за події особа бере на себе) або екстернальний локус контролю (відповідальність за події приписується зовнішнім чинникам: випадку, іншим людям, системі тощо). Інтернальний локус контролю є предиктором відповідальності та активної зміни життєвої ситуації, що критично важливо для успішної ресоціалізації та правослухняної поведінки. Таким чином, можна визначити, чи суб'єкт пробації бере відповідальність за своє життя на себе та має мотивацію до правослухняної поведінки, ефективний для осіб у кризових життєвих обставинах, у яких, як правило, перебувають суб'єкти пробації. Опитувальник складається з 44 пар тверджень (варіант А та варіант Б), де респондент має вибрати одне твердження, яке більш відповідає його переконанням. Твердження відображають різні сфери життя: досягнення та невдачі; особистісні стосунки; професійну діяльність; сімейні взаємини; здоров'я та життєві обставини. Вибір вказаної методики обумовлений тим, що вона є надзвичайно корисною для прогнозування правослухняної поведінки, оцінки готовності до особистої відповідальності, планування корекційної та мотиваційної роботи із суб'єктами пробації.

Методика «Ціннісні орієнтації» (М.Рокича) (скорочена версія) спрямована на дослідження системи особистісних цінностей, які визначають спрямованість поведінки, життєві цілі та способи їх досягнення суб'єктів пробації. Скорочена версія дозволяє швидко оцінити ієрархію провідних цінностей без перевантаження респондента, що особливо доцільно під час проведення дослідження під час переддипломної практики. За допомогою методики можна визначити домінуючі життєві цілі та інструменти їх досягнення, тому вона

підходить для осіб у процесі ресоціалізації. Скорочена версія містить 12 термінальних цінностей та 12 інструментальних цінностей, де респонденту пропонується проранжувати цінності від найбільш значущих до найменш значущої. Потім кожній цінності присвоюється ранг, чим нижчий ранг, тим вища значущість цінності для респондента. Аналізу підлягають провідні термінальні цінності (життєві орієнтири), домінуючі інструментальні цінності (моральні установки), узгодженість цінностей із соціально прийнятною поведінкою.

Для визначення міри правослужняної поведінки учасників дослідження був використаний Опитувальник схильності до девіантної поведінки.

Для оцінки достовірності різниць між процентними частками гендерних груп хлопців і дівчат було застосовано ϕ^* -критерій (кутове перетворення Фішера). Суть кутового перетворення Фішера полягає в переведенні процентних часток у величини центрального кута, що вимірюється в радіанах. Більшій процентній частці відповідатиме більший кут, а меншій частці – менший кут – $\phi = \arcsin(\sqrt{p})$, де p – процентна частка, виражена в частках одиниці. Чим більша величина ϕ^* , тим більш ймовірно, що відмінності достовірні.

Значущість коефіцієнтів кореляції встановлювалась на основі врахування критичних значень відповідно до об'ємів емпіричної вибірки при рівні статистичної значущості $p \leq 0,01$ і $p \leq 0,001$.

Підсумовуючи опис емпіричного етапу роботи, слід зазначити, що сформована вибірка дослідження (30 чоловіків віком 18–35 років, які перебувають на обліку у Фастівському міському центрі соціальних служб) є репрезентативною для вивчення психології мотивації девіантної особистості. Соціально-демографічний профіль учасників (відсутність стабільної зайнятості, незавершене навчання, слабкі сімейні зв'язки та досвід вчинення правопорушень середньої тяжкості) підтверджує необхідність глибокої корекції їхньої мотиваційної та ціннісної сфер.

2.2. Емпіричне дослідження особливостей мотиваційної спрямованості та рівня суб'єктивного контролю суб'єктів пробації

Результати емпіричного дослідження особливостей мотиваційної сфери суб'єктів пробації за тестом-опитувальником Т. Елерса дозволили виявити домінуючі тенденції щодо спрямованості особистості на досягнення успіху або уникнення невдач (Додаток А). Отримані дані дають змогу проаналізувати, наскільки внутрішні спонукання до правослухняної поведінки корелюють із прагненням до самореалізації чи, навпаки, зумовлені лише страхом перед негативними наслідками (покаранням).

Аналіз результатів емпіричного дослідження дозволив виявити специфічні особливості мотиваційної спрямованості суб'єктів пробації у різних вікових групах. Отримані дані свідчать про те, що для більшості респондентів характерним є домінування мотивації уникнення невдач над мотивацією досягнення успіху, що безпосередньо впливає на стійкість їхньої правослухняної поведінки (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Результати дослідження мотиваційної спрямованості суб'єктів пробації за методикою Т. Елерса (n=30)

Рівень мотивації	I група		II група		III група		Загальний показник	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Мотивація досягнення успіху								
Високий	1	10,0	2	20,0	2	20,0	5	16,7
Середній	3	30,0	4	40,0	4	40,0	11	36,7
Низький	6	60,0	4	40,0	4	40,0	14	46,7
Мотивація уникнення невдач								
Високий	6	60,0	5	50,0	4	40,0	15	50,0
Середній	3	30,0	3	30,0	3	30,0	9	30,0
Низький	1	10,0	2	20,0	3	30,0	6	20,0

У групі респондентів віком 18–23 роки спостерігається найменш сприятливий мотиваційний профіль. Низький рівень мотивації до успіху виявлено у 60,0 % осіб цієї категорії, що в поєднанні з високим рівнем мотивації уникнення невдач у такої ж кількості опитаних вказує на переважання зовнішніх регуляторів поведінки. Для цієї групи законослухняність ґрунтується переважно на побоюванні негативних наслідків та санкцій з боку правоохоронної системи, тоді як власні просоціальні цілі та прагнення до легальних досягнень залишаються несформованими.

Представники другої вікової групи від 24 до 29 років демонструють тенденцію до поступового підвищення середнього рівня мотивації досягнення успіху, який становить 40,0 %. Попри це, показник високої мотивації уникнення невдач залишається на рівні 50,0 %, що свідчить про збереження тривожності щодо можливих життєвих невдач та правових проблем. Правослухняна поведінка у цьому віці стає більш виваженою, проте все ще значною мірою залежить від зовнішнього контролю та стабільності соціальних умов.

Найбільш зріла група респондентів віком 30–35 років характеризується певною стабілізацією мотиваційної сфери. Хоча відсоток осіб із низьким прагненням до успіху залишається ідентичним до попередньої групи, спостерігається помітне зниження високої мотивації уникнення невдач до 40,0 % та зростання частки осіб із низьким показником за цією шкалою. Це може вказувати на певне звикання до соціального статусу або на формування більш стійких, хоч і не завжди активних, життєвих позицій.

Для перевірки статистичної значущості відмінностей між віковими групами було застосовано критерій кутового перетворення Фішера (ϕ^*). Порівняння проводилося між I групою (18–23 роки) та III групою (30–35 років) за показником високого рівня мотивації уникнення невдач, який у першій групі становить 60,0 % ($n_1 = 6$), а у третій – 40,0% ($n_2 = 4$).

При порівнянні часток отримано емпіричне значення критерію $\phi^*_{emp} = 0,896$. Оскільки критичне значення критерію Фішера для рівня значущості $p \leq 0,05$ становить 1,64, отримане нами значення потрапляє в зону

незначущості $\varphi^*_{\text{emp}} < \varphi^*_{\text{crit}}$). Це свідчить про те, що на даному обсязі вибірки ($n = 30$) спостережувані розбіжності між віковими групами мають характер тенденції, але не досягають рівня статистичної достовірності.

Аналогічний розрахунок було проведено для показника низького рівня мотивації досягнення успіху (60,0% у молодшій групі проти 40,0 % у старшій). Отримане значення $\varphi^*_{\text{emp}} = 0,896$ також знаходиться нижче критичної межі.

Таким чином, попри візуальну різницю у відсоткових показниках, яка вказує на поступове зниження тривожності та страху перед невдачами з віком, ми не можемо стверджувати про наявність статистично значущого зв'язку між віком та мотиваційною спрямованістю в межах досліджуваної вибірки. Це підкреслює стійкість деформацій мотиваційної сфери у суб'єктів пробації, яка залишається подібною на різних етапах молодого віку, що вимагає уніфікованого підходу до психокорекційної роботи незалежно від того, чи це респонденти 18, чи 35 років.

Загальні показники по всій вибірці підтверджують, що для 46,7 % суб'єктів пробації властивий низький рівень мотивації досягнення успіху (рис. 2.1), тоді як рівно половина опитаних постійно керується мотивом уникнення невдач (рис. 2.2). Такий стан мотиваційної сфери свідчить про те, що правослухняність суб'єктів пробації має переважно вимушений характер.

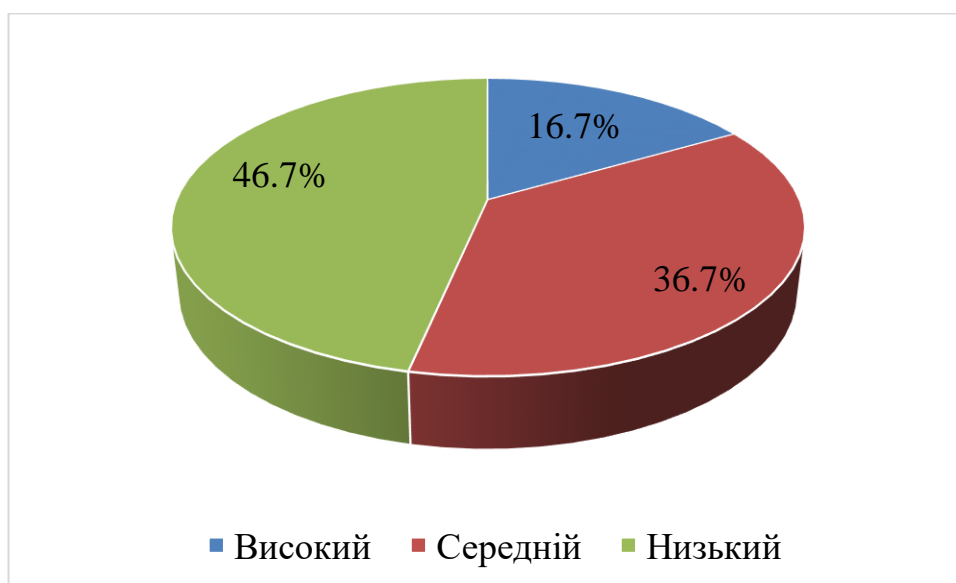

Рис. 2.1. Розподіл рівнів мотивації досягнення успіху у суб'єктів пробації за методикою Т. Елерса (n=30)

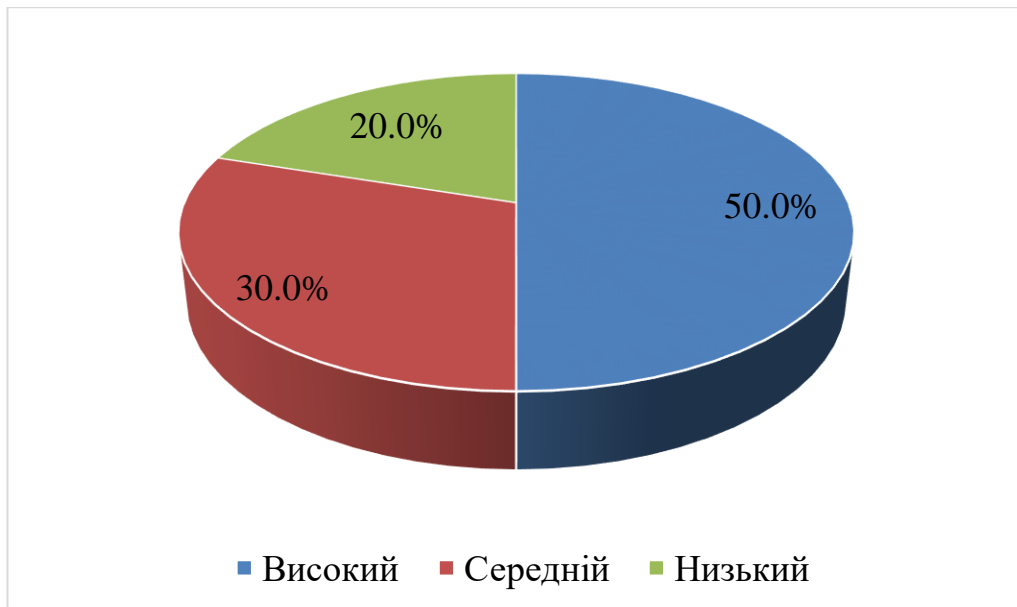

Рис. 2.2. Розподіл рівнів мотивації уникнення невдач у суб'єктів пробації за методикою Т. Елерса (n=30)

Для забезпечення довготривалого ефекту ресоціалізації необхідна психологічна корекція, спрямована на розвиток внутрішніх ресурсів особистості та зміщення акценту зі страху перед покаранням на свідоме прагнення до життєвих досягнень.

Наступним етапом дослідження стало вивчення рівня суб'єктивного контролю особистості, що дозволяє визначити ступінь готовності суб'єктів пробації брати на себе відповідальність за події власного життя. За допомогою методики Дж. Роттера було проаналізовано локус контролю респондентів, який є ключовим індикатором їхньої здатності до саморегуляції та свідомого дотримання правових норм. Встановлення балансу між внутрішнім (інтернальним) та зовнішнім (екстернальним) контролем дає змогу оцінити, наскільки клієнти пробації усвідомлюють зв'язок між своїми вчинками та їхніми правовими наслідками. Зведені результати діагностики у розрізі вікових груп представлено в таблиці 2.3.

Аналіз результатів за методикою діагностики рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера дозволив встановити ступінь готовності суб'єктів пробації брати на себе відповідальність за події власного життя. Загальні дані свідчать про виражену тенденцію до екстернальності, що проявляється у

схильності респондентів приписувати причини своїх успіхів або невдач зовнішнім чинникам, таким як фатум, випадок або вплив інших людей.

Таблиця 2.3.

Показники рівня суб'єктивного контролю суб'єктів пробації за віковими групами (n=30)

Локус контролю	I група		II група		III група		Загальний показник	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Інтернальний (внутрішній)								
Високий	-	-	1	10,0	2	20,0	3	10,0
Середній	2	20,0	3	30,0	4	40,0	9	30,0
Низький	8	80,0	6	60,0	4	40,0	18	60,0
Екстернальний (зовнішній)								
Високий	7	70,0	5	50,0	3	30,0	15	50,0
Середній	3	30,0	4	40,0	5	50,0	12	40,0
Низький	-	-	1	10,0	2	20,0	3	10,0

У наймолодшій віковій групі (18–23 роки) зафіксовано критично низький рівень інтернальності – 80,0% осіб вважають, що вони мають мінімальний вплив на результати своєї діяльності. Це супроводжується високим показником екстернального контролю (70,0%), що створює психологічний ґрунт для виправдання протиправних вчинків «несприятливими обставинами» або «впливом поганої компанії». Відсутність внутрішньої опори у цьому віці робить суб'єктів пробації найбільш вразливими до негативного зовнішнього тиску.

Респонденти середньої вікової групи (24–29 років) демонструють певну динаміку у бік усвідомлення власної ролі в управлінні життєвими подіями, проте 60,0 % все ще залишаються на низькому рівні внутрішнього контролю. Половина опитаних цієї категорії зберігає високу переконаність у тому, що їхнє життя контролюється зовнішніми силами. Це вказує на те, що навіть із набуттям соціального досвіду, механізм припинення відповідальності за власні помилки залишається провідним захисним механізмом особистості.

У групі 30–35 років спостерігається найбільш рівномірний розподіл показників. Кількість осіб із низьким рівнем інтернальності знижується до 40,0 %, а частка осіб із високим рівнем зовнішнього контролю скорочується до 30,0 %. Це свідчить про поступове формування більш зрілої життєвої позиції, де людина починає визнавати зв'язок між власними зусиллями та реальними досягненнями. Проте загальний показник інтернальності по всій вибірці (лише 10,0 % осіб із високим рівнем) залишається недостатнім для стабільної правослужняної поведінки без зовнішнього нагляду.

Для підтвердження вікової динаміки у формуванні відповідальності за власну поведінку було застосовано критерій кутового перетворення Фішера (ϕ^*). Порівняння проводилося між частками респондентів із низьким рівнем інтернальності в I групі (80,0 %, $n_1 = 8$) та III групі (40,0 %, $n_2 = 4$).

При порівнянні цих показників отримано емпіричне значення критерію $\phi^*_{emp} = 1,863$. Отримане значення порівнювалося з критичними значеннями: $\phi^*_{crit} = 1,64$ (для $p \leq 0,05$); $\phi^*_{crit} = 2,31$ (для $p \leq 0,01$)

Оскільки $\phi^*_{emp} > \phi^*_{crit}$ для рівня $p \leq 0,05$, ми можемо стверджувати, що виявлені відмінності є статистично значущими. Це дозволяє зробити науково обґрунтований висновок про те, що рівень особистісної безвідповідальності та схильності приписувати причини своїх вчинків зовнішнім обставинам є достовірно вищим у представників наймолодшої вікової категорії (18–23 роки).

Додатково було проведено розрахунок для показника високого рівня екстернальності (70,0 % у молодшій групі проти 30,0 % у старшій). Отримане значення $\phi^*_{emp} = 1,820$ також перевищує критичну межу 1,64. Це статистично підтверджує, що молоді суб'єкти пробації значно частіше покладаються на «фатум» або «випадок», ніж респонденти у віці після 30 років. Таким чином, віковий фактор відіграє суттєву роль у трансформації локусу контролю: з дорослішанням суб'єкти пробації поступово переходять від повної екстернальності до більш зрілого, хоча й ще недостатньо сформованого, внутрішнього контролю.

Узагальнюючи отримані результати, можна стверджувати, що для 60,0 % суб'єктів пробації характерним є низький рівень внутрішнього контролю (рис. 2.3), що безпосередньо корелює з їхньою слабкою мотивацією до досягнення успіху.

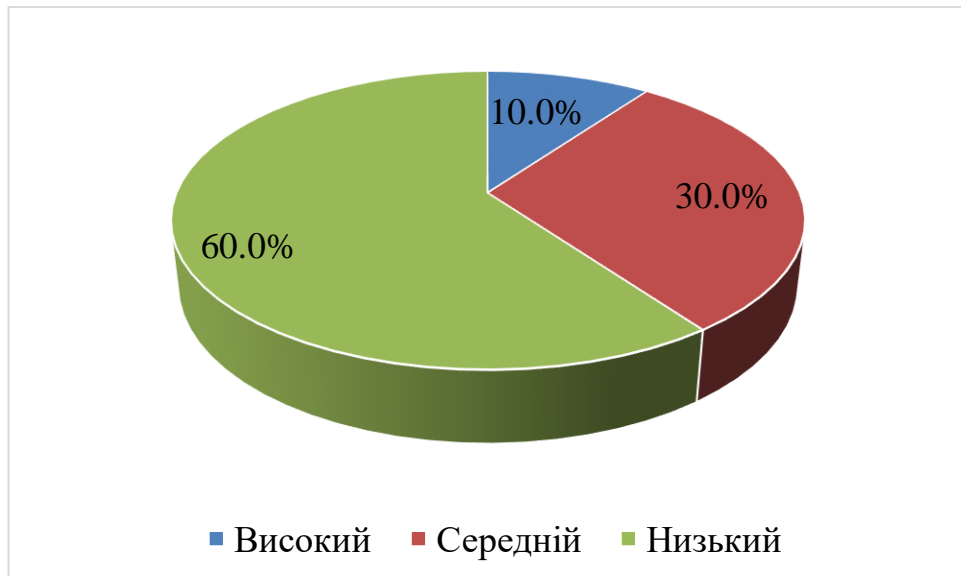

Рис. 2.3. Розподіл рівнів інтернальності (внутрішнього контролю) у суб'єктів пробації (n=30)

Переважаючі зовнішнього локусу контролю (50,0 % – високий рівень) підтверджує, що більшість правопорушників не відчують себе суб'єктами власного життя, що вимагає включення до програм ресоціалізації методів розвитку суб'єктності та особистісної відповідальності (рис. 2.4).

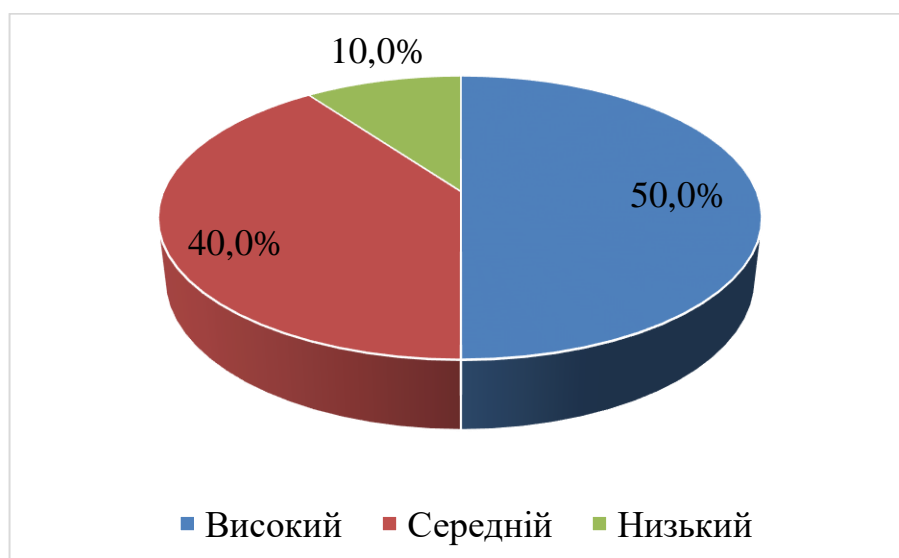

Рис. 2.4. Розподіл рівнів екстернальності (зовнішнього контролю) у суб'єктів пробації (n=30)

Для з'ясування змістовного наповнення цілей та засобів життєдіяльності респондентів було використано скорочену версію методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокича. Аналіз результатів дозволив виявити пріоритетні життєві орієнтири, які респонденти найчастіше розміщували на 1–5 рангових місцях, що свідчить про їхню особливу значущість для особистості (табл. 2.4).

Таблиця 2.4.

Пріоритетні термінальні цінності суб'єктів пробації (n=30)

№ з/п	Термінальна цінність (ціль)	Кількість осіб (абс.)	Відсоток (%)
1	матеріально забезпечене життя	24	80,0
2	свобода	22	73,3
3	здоров'я	20	66,7
4	активне діяльне життя	18	60,0
5	впевненість у собі	16	53,3
6	наявність вірних друзів	14	46,7
7	суспільне визнання	12	40,0
8	любов	10	33,3
9	життєва мудрість	9	30,0
10	цікава робота	8	26,7
11	щастя інших	7	23,3
12	краса природи і мистецтва	4	13,3

Аналіз термінальних цінностей показує виражене домінування егоцентричних та матеріальних цілей. Найвищий ранг мають «Матеріально забезпечене життя» (80,0 %) та «Свобода» (73,3 %), що у поєднанні з попередньо виявленим низьким рівнем відповідальності створює ризик реалізації цих цілей у деструктивний спосіб. Соціально орієнтовані цінності, такі як «Щастя інших» та «Краса», посідають останні місця в ієрархії, що підтверджує наявність соціальної дезадаптації та емоційної відчуженості досліджуваних.

Для розуміння того, які методи суб'єкти пробації обирають для досягнення своїх цілей, було проаналізовано інструментальні цінності (цінності-засоби) (табл. 2.5).

Таблиця 2.5.

Пріоритетні інструментальні цінності суб'єктів пробації (n=30)

№ з/п	Інструментальна цінність (засіб)	Кількість осіб (абс.)	Відсоток (%)
1	незалежність	26	86,7
2	сміливість у відстоюванні думки	24	80,0
3	тверда воля	22	73,3
4	раціоналізм	17	56,7
5	чесність	16	53,3
6	життєрадісність	15	50,0
7	високі запити	12	40,0
8	відповідальність	8	26,7
9	терпимість	7	23,3
10	акуратність	5	16,7
11	вихованість	4	13,3
12	нетерпимість до недоліків інших	3	10,0

Отримані результати демонструють суттєву деформацію у виборі життєвих засобів. Провідні позиції займають «Незалежність» (86,7 %) та «Сміливість» (80,0 %), що часто межують з імпульсивністю та протиставленням себе суспільству. Найбільш тривожним є низький ранг цінності «Відповідальність» (лише 26,7 %), що повністю збігається з результатами діагностики локусу контролю за методикою Дж. Роттера. Такий ціннісний профіль, де висока потреба у свободі та матеріальних благах не підкріплена внутрішньою відповідальністю та повагою до норм соціальної взаємодії (низькі показники вихованості та терпимості), є психологічним підґрунтям для девіантної поведінки.

Таким чином, ціннісна система суб'єктів пробації є неузгодженою, високі запити та прагнення до незалежності поєднуються з ігноруванням соціальних обов'язків, що вимагає спрямування корекційної роботи на переосмислення значущості відповідальності та чесності як необхідних засобів досягнення життєвого успіху.

Завершальним етапом емпіричного дослідження став аналіз схильності респондентів до порушення соціальних норм. Опитувальник схильності до девіантної поведінки дозволяє інтегрувати отримані раніше дані про мотивацію та цінності у цілісну картину реальних поведінкових ризиків суб'єктів пробації.

Для оцінки ризиків повторних правопорушень та визначення загальної спрямованості поведінки було застосовано спеціалізований опитувальник, що фіксує готовність особи до деструктивних дій. Результати діагностики у розрізі вікових груп дозволяють визначити, наскільки соціальна адаптація залежить від віку та життєвого досвіду клієнтів пробації (табл. 2.6).

Таблиця 2.6.

Рівні схильності до девіантної поведінки за віковими групами (n=30)

Рівень схильності	I група		II група		III група		Загальний показник	
	n	%	n	%	n	%	n	%
підвищений	8	80,0	6	60,0	4	40,0	18	60,0
помірний	2	20,0	3	30,0	4	40,0	9	30,0
низький	-	-	1	10,0	2	20,0	3	10,0

Результати проведеної діагностики свідчать про наявність вираженої схильності до девіантної поведінки у більшості опитаних, що становить 60,0 % від загальної вибірки. Така висока концентрація осіб із підвищеним рівнем схильності підтверджує стійкість негативних поведінкових патернів у суб'єктів пробації.

Найбільш критичні показники зафіксовано у молодшій віковій групі (18–23 роки), де підвищений рівень девіантності виявлено у 80,0 % респондентів. Це безпосередньо корелює з попередніми даними про високу екстернальність та дефіцит просоціальних цінностей у цій групі. Відсутність сформованих механізмів самоконтролю у поєднанні з імпульсивністю робить молодих людей найбільш схильними до ігнорування правових норм.

У середній віковій групі (24–29 років) показник підвищеної схильності дещо знижується до 60%, що свідчить про початок процесу соціалізації, проте

ризик деструктивних дій залишається значним. У групі 30–35 років спостерігається позитивна динаміка: частка осіб із підвищеною схильністю скорочується до 40,0 %, а кількість респондентів із помірним та низьким рівнями зростає. Це вказує на те, що з віком інтенсивність девіантних проявів знижується, а поведінка стає більш прогнозованою та керованою.

Загалом, отримані дані підкреслюють необхідність диференційованого підходу в роботі органів пробації. Якщо для осіб 30–35 років ефективними можуть бути методи соціальної підтримки та зміцнення сімейних зв'язків, то для молоді 18–23 років пріоритетом має стати інтенсивна психокорекція мотиваційної сфери та розвиток відповідальності за власні вчинки.

Для перевірки значущості відмінностей між молодшою (80,0 %) та старшою (40,0 %) групами за показником підвищеного рівня девіантності було застосовано критерій Фішера (ϕ^*). Отримане значення $\phi^*_{\text{emp}} = 1,863$ перевищує критичне значення $1,64$ ($p \leq 0,05$).

Це статистично доводить, що рівень схильності до протиправної поведінки у суб'єктів пробації віком 18–23 роки є достовірно вищим, ніж у осіб віком 30–35 років. Такий результат науково обґрунтовує висновок про те, що рання дорослість є найбільш ризикованим періодом щодо рецидивної злочинності та вимагає посиленої уваги психологів та офіцерів пробації.

Висновки до розділу

У другому розділі проведено комплексне емпіричне дослідження психологічних особливостей мотиваційної та ціннісної сфер суб'єктів пробації.

Емпіричну вибірку склали 30 чоловіків віком від 18 до 35 років, які перебувають на обліку в органах пробації. Соціально-демографічний профіль учасників характеризується нестабільною зайнятістю, низьким рівнем освіти та дефіцитом соціальних зв'язків, що створює передумови для дезадаптивної поведінки. Поділ вибірки на три вікові групи (18–23, 24–29 та 30–35 років) дозволив простежити вікову динаміку психологічних показників.

Аналіз мотиваційної спрямованості за методикою Т. Елерса виявив переважання мотивації уникнення невдач (50,0 % вибірки) над мотивацією досягнення успіху. Це свідчить про те, що правослухняна поведінка респондентів ґрунтується переважно на страху перед покаранням, а не на свідомому прагненні до самореалізації. Найбільш несприятливий профіль спостерігається у групі 18–23 років (60,0 % мають низьку мотивацію до успіху), що вказує на відсутність просоціальних життєвих цілей у молодих правопорушників.

Дослідження локусу контролю за методикою Дж. Роттера підтвердило виражену тенденцію до екстернальності (50,0 % – високий рівень). Більшість суб'єктів пробації схильні приписувати причини своїх вчинків зовнішнім обставинам або фатуму. Статистично доведено за допомогою ϕ^* -критерію Фішера ($\phi^*_{\text{emp}} = 1,863$), що молодша група (18–23 роки) має достовірно вищий рівень безвідповідальності порівняно зі старшою групою, що робить їх критично вразливими до негативного зовнішнього впливу.

Система ціннісних орієнтацій респондентів (за М. Рокичем) характеризується прагматизмом та егоцентризмом. Пріоритетними цілями є матеріально забезпечене життя (80,0 %) та свобода (73,3 %), тоді як соціально значущі цінності (відповідальність, чесність, щастя інших) займають периферійні позиції. Висока значущість незалежності та сміливості на фоні низької відповідальності (26,7 %) створює психологічне підґрунтя для ігнорування соціальних норм заради швидкого задоволення потреб.

Рівень схильності до девіантної поведінки є підвищеним у 60,0 % загальної вибірки. Статистичний аналіз підтвердив, що ризик деструктивних дій є найвищим у період ранньої дорослості (18–23 роки – 80,0 %). З віком спостерігається тенденція до зниження девіантності, проте загальні показники залишаються високими, що підтверджує необхідність спеціалізованої психокорекційної роботи.

Загалом результати дослідження свідчать про системну деформацію мотиваційно-ціннісної сфери суб'єктів пробації. Основними об'єктами

психологічного впливу мають стати розвиток внутрішнього локусу контролю, трансформація ціннісних пріоритетів та зміщення мотиваційного акценту з «уникнення санкцій» на «досягнення просоціального успіху».

РОЗДІЛ 3. ПСИХОКОРЕКЦІЙНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ

3.1. Психологічні технології розвитку просоціальної мотивації та внутрішнього локусу контролю в умовах пробації

Теоретичне підґрунтя функціонування інституту пробації та особливості взаємодії з правопорушниками молодого віку представлено у широкому колі наукових доробок. Вагомий внесок у вивчення процесів соціальної адаптації, профілактики девіацій та становлення пробації в національному контексті зробили такі вчені, як О. Богатирьов, В. Кривцов, І. Яковець, Д. Ягунов та інші. Водночас вузькоспеціалізовані питання наглядової діяльності стали предметом вивчення В. Гранкіної, А. Гусака, О. Ющик та О. Янчук. Науковці підкреслюють пріоритетність впровадження сучасних корекційних програм, що мають на меті не лише нагляд, а й якісну зміну внутрішніх установок особистості: розвиток навичок саморегуляції, усвідомленого прийняття рішень та відмову від агресивних стратегій поведінки [18].

Корекційна програма для суб'єктів пробації – це цілісна система психолого-педагогічних та соціальних впливів, спрямованих на трансформацію особистісних установок, мотиваційних патернів та соціальних навичок осіб, які засуджені до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Її фундаментальна мета полягає в нівелюванні криміногенних чинників, виявлених під час емпіричного дослідження (зокрема, низької відповідальності та мотивації уникнення невдач), та формуванні конструктивних моделей взаємодії із соціальним середовищем.

Значення корекційної програми полягає в тому, що вона виступає ключовим інструментом переходу особистості від пасивного відбування покарання до свідомого прийняття просоціальних форм життєдіяльності. Програма не лише фіксує психологічні деформації, а й створює цілісну

траєкторію особистісного розвитку, допомагаючи суб'єктам пробації усвідомити власні психологічні бар'єри, змістити локус контролю з зовнішнього («обставини», «фатум») на внутрішній («я сам») та сформувати стійку внутрішню мотивацію до позитивних змін [7].

Корекційна програма також виконує важливу превентивну функцію, значно знижуючи ризики рецидивної злочинності через системну роботу з індивідуально-психологічними чинниками протиправної поведінки. Соціально-психологічна реабілітація в межах програми торкається найглибших шарів особистості, трансформуючи не лише зовнішню поведінку, а й внутрішню систему цінностей та світосприйняття [40].

Вона виступає психосоціальним містом між девіантним минулим особи та потенційно успішним соціально інтегрованим майбутнім, де чоловік здатний брати на себе повну відповідальність за своє життя, будувати конструктивні соціальні зв'язки та реалізовувати власний потенціал у правовому полі. Саме тому корекційні програми в системі пробації розглядаються як відновлювальний та розвивальний інструмент гуманізації правосуддя, що сприяє не лише виправленню засудженого, а й підвищенню безпеки всього суспільства.

Дослідженню механізмів реалізації пробаційних заходів та специфіці функціонування відповідних органів присвячені праці О. Ющик, О. Янчук та інших науковців. У центрі їхньої уваги – практичний досвід впровадження пробації в Україні, питання налагодження міжвідомчої співпраці та ефективність пробаційних програм як інструменту ресоціалізації осіб, які мають конфлікт із законом. Автори акцентують на тому, що наглядова пробація є комплексним процесом, який, окрім контролю, обов'язково має містити індивідуальну соціально-виховну складову, спрямовану на нейтралізацію чинників рецидивної злочинності [37, 41].

Водночас, огляд наукових доробок вказує на те, що особливості наглядової пробації у роботі з різними категоріями правопорушників залишаються недостатньо вивченими. Це актуалізує потребу в модернізації методів соціально-виховного впливу, розширенні спектра пробаційних програм та зміцненні

партнерства між органами пробації, закладами освіти, соціальними центрами та громадським сектором.

Сучасний науковий дискурс розглядає пробацію як багатогранне явище, що виникає на перетині правознавства, соціальної роботи та психології. Цей термін вживається для опису організаційної структури, виду кримінального покарання без ізоляції від громади, а також специфічного процесу соціально-психологічного супроводу правопорушників. Дослідники підкреслюють, що пробація – це не просто формальний нагляд, а передусім цілеспрямований метод ресоціалізації [10].

Зокрема, Д. Ягунов визначає пробацію як цілісну систему, що надає особі можливість змінити вектор своєї поведінки та успішно інтегруватися в соціум. Замість перебування у виправних закладах, суб'єкт перебуває під кураторством працівника пробації, який поєднує контрольні функції з корекцією поведінкових відхилень. Остаточне рішення щодо правового статусу особи приймається судом на основі результатів виконання пробаційних вимог [38].

Ключовими характеристиками пробації як соціально-правового інституту є:

- гуманізація: виступає альтернативою позбавленню волі, мінімізуючи деструктивні наслідки ізоляції;
- комплексність: поєднує адміністративний нагляд із психосоціальною підтримкою;
- індивідуалізація: заходи адаптуються до конкретних потреб та ризиків особи;
- міжвідомчість: передбачає активну співпрацю з центрами зайнятості, освітніми установами та соціальними службами [19].

Згідно зі ст. 8 Закону України «Про пробацію» [26] виокремлюють досудову, наглядову та пенітенціарну пробацію. При цьому саме наглядова пробація є ключовим механізмом роботи з правопорушниками в громаді, що відповідає європейським стандартам правосуддя, орієнтованого на зниження рецидивів через підтримку та виправлення.

Поняття наглядової пробації охоплює цілісну систему правових, організаційних та психолого-педагогічних заходів, що впроваджуються уповноваженими органами для здійснення контролю за засудженими, системної оцінки ризиків їхньої кримінальної спрямованості та формування стійких навичок законослухняної життєдіяльності. Ефективність наглядової пробації значною мірою зумовлена активною координацією зусиль не лише суб'єктів пробації, а й органів місцевого самоврядування, соціальних служб, роботодавців та громадського сектору, що суттєво посилює її виховний та превентивний потенціал.

Як зазначає О. Ющик, фундаментальною метою наглядової пробації є забезпечення виконання судових рішень при призначенні покарань, альтернативних позбавленню волі. Відсутність реального контролю за виконанням вироку нівелює виховний аспект покарання, перешкоджає трансформації особистості та підвищує імовірність вчинення повторних суспільно небезпечних діянь [37].

Сучасна наглядова пробація виходить за межі суто формального нагляду і передбачає впровадження спеціалізованих пробаційних програм. Відповідно до законодавства України, пробаційна програма – це комплексний інструмент, спрямований на корекцію деструктивних проявів соціальної поведінки та стимулювання позитивних особистісних змін, які піддаються об'єктивній верифікації [26].

У межах реалізації таких програм суб'єкт пробації бере на себе низку зобов'язань: неухильне дотримання графіка занять та консультацій; дотримання етичних норм і відмова від дій, що суперечать суспільній моралі; контроль над агресивними імпульсами та недопущення будь-яких форм насильства; сумлінне виконання завдань куратора, спрямованих на розвиток навичок саморегуляції.

Ключовою ознакою наглядової пробації є синергія контролю та підтримки. Якщо контроль забезпечує моніторинг виконання обов'язків та фіксацію поведінкових проявів, то підтримка фокусується на глибокій соціально-психологічній роботі. Це передбачає подолання кримінальних установок та, як

було виявлено в нашому дослідженні, зміщення акценту зі страху покарання (мотивація уникнення) на усвідомлене прагнення до життєвого успіху.

Важливим вектором пробаційної діяльності є індивідуалізація роботи, що базується на ґрунтовній оцінці ризиків та потреб особи. Це дозволяє ідентифікувати «соціальні дефіцити» (наприклад, деформацію ціннісних орієнтацій або низьку відповідальність) та розробити індивідуальний план пробації. Такий план може включати психологічне консультування, допомогу у працевлаштуванні або проходження корекційних тренінгів.

Особливої актуальності наглядова пробація набуває як гуманістична альтернатива ізоляції. Вона дозволяє засудженому зберегти професійний статус, сімейні зв'язки та позитивне соціальне оточення. Для держави такий підхід є не лише економічно вигіднішим, а й стратегічно ефективнішим, оскільки забезпечує стабільне зниження рівня рецидивної злочинності через реальну соціальну інтеграцію особистості [29].

Зміст та структура пробаційних програм мають бути розроблені з урахуванням психологічних особливостей періоду ранньої та зрілої молодості, коли завершується формування життєвих стратегій та стабілізується система ціннісних орієнтацій. Значна увага приділяється інтерактивним та поведінковим методам: аналізу життєвих сценаріїв, моделюванню проблемних ситуацій, груповим дискусіям та тренінгам особистісного зростання. Такий підхід сприяє переосмисленню попереднього деструктивного досвіду та формуванню відповідальних моделей поведінки.

Однією з фундаментальних є програма «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх суб'єктів пробації засвідчило, що ця програма в цільовому аспекті містить термін «критичне мислення» [24]. Разом з тим, у цій пробаційній програмі, з огляду на терміни її розроблення, не враховано особливості освітніх взаємодій в умовах провадженого в Україні воєнного часу. Серед них вважаємо за необхідне актуалізувати такі: практично зорієнтований характер взаємодії із суб'єктом пробації, що відповідає логіці когнітивно-поведінкової терапії [24], уважне структурування самостійних практичних

кейсів з формування критичного мислення, прийомів збереження психологічного комфорту у контексті фонових криміногенних чинників і стресогенів, які посилюють аспект безпечного комунікативного, інформаційного середовища, в якому суб'єкт пробації набуває досвіду критичного мислення.

Важливе місце посідає програма «Подолання агресивної поведінки», орієнтована на розвиток навичок саморегуляції та конструктивного розв'язання конфліктів. Використання тренінгових технік допомагає суб'єктам пробації опанувати методи управління гнівом та розпізнавання емоційних тригерів. Груповий формат роботи створює простір для отримання зворотного зв'язку та корекції імпульсивних поведінкових патернів [28].

Профілактичний напрям реалізується через програму «Попередження вживання психоактивних речовин». Замість суто інформаційного підходу, вона фокусується на аналізі факторів ризику та пошуку альтернативних, законних способів задоволення потреб і зняття психоемоційного напруження. Це особливо важливо для суб'єктів пробації, які працюють у стресових умовах або мають нестійку зайнятість [16].

Програма «Формування життєвих навичок» спрямована на підвищення соціальної компетентності та розвиток просоціальних орієнтацій. Вона охоплює модулі, присвячені професійному самовизначенню, побудові стабільних сімейних стосунків та фінансовій грамотності. Теоретичною базою програми виступають когнітивно-поведінкова модель та теорія соціального навчання, що дозволяє системно працювати над «соціальними дефіцитами» особистості [33].

Для суб'єктів, схильних до насильницьких способів вирішення сімейних суперечок, передбачена програма «Подолання домашнього насильства». Вона орієнтована на розвиток емпатії, усвідомлення природи гендерних стереотипів та опрацювання травматичного досвіду. Застосування методів психологічного розвантаження та технік ненасильницької комунікації допомагає сформувати повагу до прав інших членів родини [20].

Загалом, пробаційні програми для суб'єктів пробації орієнтовані на зміцнення внутрішньої мотивації до змін та розвиток позитивних соціальних

зв'язків. Вони дозволяють нівелювати ключові криміногенні фактори: екстернальний локус контролю, низьку значущість відповідальності та матеріально-центричні ціннісні установки.

Ефективність цих програм прямо залежить від міжвідомчої взаємодії органів пробації з центрами соціальних служб, закладами освіти та центрами зайнятості. У цьому контексті наглядова пробація виступає не лише як орган контролю, а як координатор реабілітаційного процесу. Індивідуалізація роботи та систематичний моніторинг ризиків дозволяють акцентувати увагу на виховних заходах, що сприяє успішній соціалізації особистості та формуванню у суб'єктів пробації усвідомленої відповідальності перед суспільством.

Підсумовуючи, можна виокремити низку специфічних характеристик наглядової пробації у роботі з категорією правопорушників молодого віку.

1. Пробація щодо чоловіків 18–35 років здійснюється з опорою на особливості періоду ранньої та зрілої молодості. У цьому віці особистість прагне до соціальної автономії та професійної реалізації, проте часто стикається з кризою ціннісних орієнтацій. Основний вектор роботи спрямовується не на каральні заходи, а на корекційну підтримку, зміцнення просоціальної мотивації та розвиток усвідомленого ставлення до власного майбутнього.

2. Ключовим етапом діяльності працівників пробації є оцінка криміногенних потреб та ризиків рецидиву, на основі яких формується персональний план супроводу. Такий підхід дозволяє врахувати специфічні дефіцити особистості (наприклад, виявлену в дослідженні схильність до екстернальності) та обрати відповідні методи психологічного впливу, освітні модулі чи заходи соціальної підтримки.

3. Наглядова пробація гармонійно поєднує моніторинг виконання судових обов'язків із системною виховною діяльністю. Провідними формами роботи виступають: індивідуальне консультування (спрямоване на трансформацію мотивації); участь у спеціалізованих тренінгах (розвиток інтернального локусу контролю); залучення до легальної трудової діяльності; психологічна корекція

деструктивних установок. Ці заходи орієнтовані на розвиток здатності до самоконтролю та формування навичок відповідального прийняття рішень.

4. Ефективність ресоціалізації дорослих правопорушників залежить від інтеграції зусиль різних інституцій. Робота проводиться у тісній співпраці з центрами зайнятості, закладами освіти, соціальними службами та громадськими об'єднаннями. Важливим аспектом є також робота з мікросоціальним середовищем засудженого – підтримка конструктивних сімейних зв'язків, що виступає потужним стабілізуючим чинником та запобігає поверненню до кримінальної субкультури.

5. Використання стандартизованих програм корекції є ключовим інструментом наглядової пробації. Вони допомагають суб'єктам пробації замінити прокримінальні патерни поведінки на соціально прийнятні моделі, сприяють переосмисленню життєвих цілей та зміцнюють внутрішню відповідальність за власну долю.

3.2. Програма психокорекції правослухняної поведінки та відповідальності суб'єктів пробації

У межах діагностичного етапу дослідження було здійснено первинне обстеження психологічного профілю суб'єктів пробації (чоловіків віком 18–35 років). Використання стандартизованих методик (опитувальник рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера та методика діагностики мотивації досягнення успіху й уникнення невдач Т. Елерса) дозволило виявити домінування екстернального локусу контролю та переважання мотивації уникнення невдач. Проведення діагностики дало змогу не лише отримати емпіричні дані, а й вибудувати етичну та довірливу дистанцію з респондентами, що є критично важливим для подальшої корекційної роботи.

На основі отриманих результатів було розроблено та впроваджено серію психокорекційних занять, спрямованих на розвиток особистісної відповідальності, формування інтернального локусу контролю та

переорієнтацію мотиваційної сфери на досягнення просоціального успіху. Корекційна робота базувалася на поєднанні елементів психологічної просвіти, інтерактивних вправ, групових дискусій та моделювання життєвих ситуацій. Це дозволило учасникам на практиці відпрацювати навички прийняття відповідальних рішень та проаналізувати наслідки правопорушної поведінки.

Окреме місце в структурі дослідження посідала консультативна взаємодія із засудженими, яка реалізовувалася у форматі індивідуальних бесід та надання розширеного зворотного зв'язку за результатами тестування. У процесі консультування особлива увага приділялася розвитку в учасників навичок саморефлексії, усвідомлення власних ціннісних орієнтацій та наданню психологічної підтримки в процесі їхньої соціальної адаптації.

Психокорекційні заняття мали на меті підвищення рівня відповідальності суб'єктів пробації та їхньої психологічної обізнаності щодо механізмів формування правослужняної поведінки. Груповий формат роботи забезпечив динамічну взаємодію, обмін соціальним досвідом та створення підтримувального середовища, де кожен міг відкрито обговорити бар'єри на шляху до життя без злочинів.

Основна частина програми включала вправи, спрямовані на деконструкцію прокримінальних установок та ідентифікацію особистих тригерів, що призводять до девіантних вчинків. Використання елементів психоосвіти допомогло учасникам зрозуміти зв'язок між локусом контролю та життєвим успіхом. Через практичні вправи та дихальні техніки саморегуляції засуджені опановували адаптивні способи реагування на конфліктні ситуації, що суттєво знижує ризик рецидиву.

Значну роль у реалізації програми відігравали методи, спрямовані на розвиток суб'єктності та позитивного життєвого проектування. Учасники аналізували внутрішні опори (сильні сторони характеру, професійні навички, сімейні цінності), які є ресурсами для подолання складних життєвих обставин. Такі вправи сприяли зміцненню впевненості у власній здатності змінити життя

на краще та формуванню відповідального ставлення до власного вибору й правового статусу.

У процесі проведення занять було використано наступний інструментарій:

- міні-лекції (з теорії відповідальності та самодетермінації);
- групові дискусії та дебати (щодо етичних та правових норм);
- аналіз відеоматеріалів (соціальні ролики та життєві кейси);
- індивідуальна робота з психологічним інструментарієм (робочі зошити, карти ресурсів).

Комплексне застосування цих методів дозволило забезпечити високу залученість групи та ефективність корекційного впливу. Прикладом практичного впровадження окресленого інструментарію були заняття.

ЗАНЯТТЯ 1

Психокорекційне заняття «Порівняй: безвідповідальність та відповідальність» (у межах програми «Твої цінності», автори-упорядники Журавель Т.В., Строева Н.М.)

Заняття базується на когнітивно-поведінковому підході та теорії соціального навчання. Основна увага приділяється переходу від зовнішнього локусу контролю (звинувачення обставин) до внутрішнього (визнання власного авторства життя).

Використання інтерактивних методів навчання, зошитів учасника програми «Твої цінності», технік «мозкового штурму» та групової рефлексії.

1. Актуалізація цінностей (10–15 хв).

Опис. Заняття розпочинається з побудови довірливої дистанції. Важливо не просто назвати тему, а «продати» її користь для учасників.

Психологічний механізм. Використання відкритих запитань («Що для вас є справжньою цінністю?») стимулює первинну саморефлексію. Це дозволяє виявити домінуючі установки групи – матеріальні, сімейні чи егоцентричні.

Результат. Зняття опору до навчання, формування готовності до обговорення особистих якостей.

2. Робота над трансформацією установок (40–60 хв).

Вправа 1. «Дихотомія поведінки: Безвідповідальність vs Відповідальність».

Опис. Використовуючи робочий зошит, учасники створюють «портрети» двох типів особистостей. Це не просто заповнення таблиці, а аналіз соціального сценарію.

Психологічний механізм. Відбувається когнітивна переоцінка. Чоловіки часто сприймають безвідповідальність як «свободу». Завдання вправи – показати, що безвідповідальність насправді є залежністю від обставин (зовнішній локус), тоді як відповідальність – це реальна сила та контроль над життям.

Вправа 2. «Аналіз життєвих траєкторій та наслідків».

Опис. Робота з кейсами (реальними ситуаціями). Малі групи розбирають ситуацію «правопорушення – наслідок».

Психологічний механізм. Розвиток прогностичної функції мислення. У суб'єктів пробації часто виявлена мотивація «уникнення невдач», що призводить до імпульсивних рішень. Вправа вчить вибудовувати логічний ланцюжок: Цінність – Вибір – Дія – Наслідок. Це зміцнює мотивацію досягнення успіху через правослухняні способи.

Вправа 3. «Психологічна інвентаризація: Моя відповідальність сьогодні».

Опис. Екстерналізація (винесення назовні) внутрішніх рішень. Учасники мають письмово зафіксувати одну конкретну дію, яку вони змінять.

Психологічний механізм. Прийняття суб'єктної позиції. Письмова фіксація діє як «негласний контракт» із самим собою. Це пряма робота з внутрішнім локусом контролю – визнання того, що «я можу вплинути на своє життя вже сьогодні».

3. Заключний блок: Інтеграція досвіду та зворотний зв'язок (15 хв).

Завершальне коло, де кожен учасник формулює головний інсайт.

Психологічний акцент. Закріплення позитивного «Я-образу» (я – людина, здатна на відповідальний вибір).

Результат. Перетворення отриманих знань на внутрішнє переконання. Це завершальний етап формування просоціальної мотивації, де дотримання закону сприймається не як вимушена необхідність, а як інструмент досягнення власного життєвого успіху.

Впровадження даного заняття дозволило перевести абстрактне поняття «відповідальність» у площину конкретних поведінкових актів. Завдяки інтерактивній взаємодії було подолано психологічні захисти учасників, що виявлялися у запереченні власної провини або перекладанні відповідальності на соціальні обставини. Результати рефлексії свідчать про зсув локусу контролю у бік інтернальності та посилення мотивації до конструктивної самореалізації поза межами кримінального середовища».

Наступним етапом корекційної роботи став розвиток життєвої перспективи суб'єктів пробації через заняття «Моє майбутнє: від намірів до дій». Якщо перше заняття було спрямоване на усвідомлення відповідальності, то це заняття дало учасникам практичний інструментарій для реалізації цієї відповідальності у конкретних життєвих планах. Такий послідовний вплив дозволяє не лише змінити внутрішні установки, а й закріпити їх через нові поведінкові навички».

ЗАНЯТТЯ 2

Психокорекційне заняття «Моє майбутнє: від намірів до дій» (у межах програми «Формування життєвих навичок», адаптовано під запити молодих чоловіків 18–35 років)

В основі заняття лежить теорія самоєфективності А. Бандури та концепція життєвого шляху особистості. Головна ідея – навчити засудженого бачити зв'язок між сьогоdnішнім вибором і якістю життя через 5–10 років.

Мета: розвиток навичок цілепокладання, зміцнення внутрішнього локусу контролю та трансформація мотивації уникнення невдач у мотивацію досягнення успіху.

Завдання:

1. Навчити технікам постановки реалістичних цілей (SMART-критерії).

2. Сформувати навичку виявлення внутрішніх та зовнішніх ресурсів.

3. Проаналізувати «криміногенні пастки», що заважають реалізації життєвих планів.

1. Вступна частина: Мотиваційний старт (10 хв).

Вправа «Мій успішний день через 5 років».

Учасникам пропонується заплющити очі й уявити свій ранок через 5 років за умови, що вони живуть правослухняним життям. Де вони живуть? Хто поруч? Чим займаються?

Психологічний ефект. Створення позитивного образу майбутнього («Я-ідеального»), що є сильнішим стимулом, ніж страх перед в'язницею.

2. Основна частина: Технологія змін (50 хв).

Вправа 1. «Карта ресурсів та бар'єрів».

Опис. Учасники малюють умовний шлях до своєї мети. На шляху вони позначають «камені» (зовнішні перешкоди: відсутність роботи, старе оточення) та «ресурси» (внутрішні сили: професійні навички, підтримка сім'ї, сила волі).

Психологічний механізм. Робота з локусом контролю. Учасники вчаться розрізняти зони свого впливу. Акцент робиться на тому, що навіть за складних обставин (зовнішні чинники), вибір реакції та використання ресурсів залежить від них (внутрішні чинники).

Вправа 2. «Перетворення мрії на ціль (техніка SMART)».

Опис. Учасники беруть одну свою мрію (наприклад, «хочу багато грошей») і перетворюють її на конкретну ціль («влаштуватися на роботу з зарплатою Х до вересня»).

Дана вправа пряма корекція мотивації. Замість абстрактного «не потрапити знову в поліцію» (уникнення), учасник отримує конкретний план «отримати легальний дохід» (досягнення).

Вправа 3. «Аналіз ризиків: Де ховається рецидив?».

Опис. Обговорення ситуацій-тригерів (зустріч зі старими «друзями», алкоголь, конфлікт), які можуть зруйнувати план.

Психологічний механізм: Формування когнітивного контролю над імпульсивними діями.

3. Заключна частина: Перший крок (15 хв).

Техніка «Крок за 24 години».

Кожен учасник має озвучити одну маленьку дію, яку він зробить протягом наступної доби для реалізації свого плану (наприклад, видалити номер дилера, оновити резюме, вибачитися перед дружиною).

Психологічний акцент: Закріплення відчуття власної суб'єктності. Важливо, щоб дія була настільки простою, щоб її неможливо було не виконати, що забезпечує «ситуацію успіху».

ЗАНЯТТЯ 3

Психокорекційне заняття «Стресостійкість та впевнена поведінка: шлях до успіху» (адаптовано на основі технік когнітивно-поведінкової терапії та технік саморегуляції)

В основі заняття лежить розвиток емоційної стійкості (resilience). Для молодих чоловіків 18–35 років, які мають конфлікт із законом, часто характерна низька толерантність до розчарувань (фрустрації), що призводить до агресії або повернення до старих звичок.

Мета: формування навичок конструктивного подолання стресових ситуацій, зміцнення впевненості у собі та розвиток інтернального локусу контролю в кризових умовах.

Завдання:

1. Навчити розпізнавати психологічні «пастки» та емоційні тригери.
2. Опанувати прості техніки емоційної саморегуляції.
3. Сформуванати установку на подолання труднощів (мотивація досягнення успіху).

1. Вступна частина: Розминка «Мій ресурсний стан» (10 хв).

Опис. Учасники діляться прикладами ситуацій, коли вони змогли зберегти спокій та прийняти правильне рішення попри тиск оточення або обставин.

Психологічний аспект: Актуалізація успішного минулого досвіду. Це підсилює відчуття власної компетентності, що критично важливо для чоловіків із зовнішнім локусом контролю.

2. Основна частина: Психологічна стійкість (40–60 хв).

Вправа 1. «Тригери та реакції».

Опис. Складання списку ситуацій, які зазвичай провокують на незаконні дії (наприклад: конфлікт із дружиною, відсутність грошей, образа на правоохоронців).

Психологічний механізм. Усвідомлення. Коли людина розуміє свій тригер, вона перестає бути його рабом. Це перший крок до внутрішнього локусу контролю – я не просто «зриваюсь», я бачу ситуацію і обираю, як реагувати.

Вправа 2. «Техніка «Стоп» та зміна сценарію».

Опис. Рольова гра. Учасникам пропонується конфліктна ситуація. Завдання – у момент піку емоції сказати собі «Стоп» і замінити першу реакцію (агресію) на іншу (вийти з приміщення, порахувати до десяти, аргументувати свою позицію).

Дана вправа це прямий розвиток самоконтролю. Замість того, щоб «пливти за течією» (уникнення відповідальності), учасник бере кермо влади над своїми емоціями.

Вправа 3. «Коло мого впливу».

Опис. На аркуші паперу учасники малюють два кола. У меншому пишуть те, на що можуть впливати самі (свої думки, слова, вчинки). У великому – те, на що не впливають (погода, закони, минуле).

Психологічний механізм. Стабілізація. Мотивація уникнення невдач часто виникає через відчуття безсилля. Вправа фокусує увагу на внутрішніх ресурсах, повертаючи відчуття сили та відповідальності за своє життя.

3. Заключна частина: Рефлексія «Я можу» (15 хв).

Завершальна вправа «Слово сили».

Опис. Кожен учасник обирає одну рису характеру, яка допоможе йому залишатися правослухняним у майбутньому (наприклад: «спокій», «виваженість», «чесність»).

Психологічний акцент. Фінальна вербалізація (озвучування) свого нового статусу. Це сприяє інтеграції просоціальних цінностей у структуру особистості.

Розроблена та впроваджена система корекційних занять забезпечила комплексний вплив на особистість суб'єкта пробації. Від усвідомлення відповідальності (заняття 1) через планування майбутнього (заняття 2) до розвитку психологічної стійкості та саморегуляції (заняття 3), було створено умови для трансформації локусу контролю з зовнішнього на внутрішній та зміни домінуючої мотивації з уникнення невдач на досягнення просоціального успіху.

3.3. Результати апробації програми психокорекції відповідальності та мотиваційної сфери суб'єктів пробації

З метою визначення ефективності впровадженої системи корекційних занять, спрямованих на розвиток особистісної відповідальності та трансформацію локусу контролю у суб'єктів пробації молодого віку, було проведено повторну психологічну діагностику. Для порівняльного аналізу було використано той самий пакет психодіагностичних методик, що і на констатувальному етапі дослідження.

Результати діагностики за методом «поперечних зрізів», отримані до і після проведення формувального експерименту, надали можливість констатувати значущі кількісні та якісні зміни в психологічному профілі учасників. Порівняльний аналіз даних дозволив оцінити динаміку переходу від екстернальних до інтернальних установок, а також зміщення вектора мотивації від уникнення невдач до прагнення успіху в межах правового поля.

Розглянемо детальніше зміни в показниках суб'єктів пробації, які відбулися внаслідок реалізації корекційних занять, орієнтованих на активізацію внутрішніх ресурсів особистості та розвиток навичок відповідальної поведінки.

Результати емпіричного дослідження особливостей мотиваційної сфери суб'єктів пробації за тестом-опитувальником Т. Елерса після тренінгів дозволили виявити переорієнтацію особистості: від страху припуститися помилки (уникнення) до прагнення досягти позитивних цілей (досягнення) (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Порівняльні показники мотиваційної спрямованості суб'єктів пробації за віковими групами

Рівень мотивації	Вікова група	До програми (%)	Після програми (%)	Динаміка (+/-)
Мотивація досягнення успіху (високий + середній рівні)	I група	40,0	70,0	+30,0
	II група	60,0	80,0	+20,0
	III група	60,0	90,0	+30,0
Мотивація уникнення невдач (високий рівень)	I група	60,0	20,0	-40,0
	II група	50,0	20,0	-30,0
	III група	40,0	10,0	-30,0

Аналіз результатів повторної діагностики за методикою Т. Елерса дозволяє стверджувати, що впроваджена корекційна програма суттєво вплинула на зміну векторів мотиваційної спрямованості засуджених.

У всіх вікових категоріях зафіксовано зростання показників високого та середнього рівнів мотивації до успіху. Найбільш виражена динаміка спостерігається у I групі (18–23 р.) та III групі (30–35 р.), де сумарний показник зріс на 30,0 %. Це свідчить про те, що молоді чоловіки почали ставити перед собою конкретні життєві цілі (працевлаштування, навчання, відновлення родинних зв'язків) та вірити у можливість їх досягнення легальним шляхом.

Ключовим досягненням стало суттєве зниження високого рівня мотивації уникнення невдач. У наймолодшій групі (I група) цей показник знизився з 60,0 % до 20,0 %. Це вказує на те, що учасники відійшли від пасивної життєвої позиції,

де головним мотивом правослужняності був лише страх перед новим покаранням, і перейшли до активного формування власного майбутнього.

Для респондентів II групи (24–29 р.) характерним став перехід до більш зваженого планування дій, що відобразилося у стабілізації мотиваційного профілю.

У III групі (30–35 р.) зафіксовано найнижчий залишковий показник уникнення невдач (10,0 %), що підтверджує високу готовність зрілої особистості до прийняття відповідальності та остаточної відмови від кримінальних патернів поведінки.

Порівняльний аналіз даних довів, що розвиток інтернального локусу контролю став фундаментом для перебудови мотиваційної сфери. Учасники тренінгу змістили фокус уваги із зовнішніх обмежень на власні можливості, що є необхідною умовою для стійкої ресоціалізації та формування просоціальної спрямованості особистості.

Достовірність цих змін також підтверджена за допомогою кутового перетворення Фішера (ϕ^*), що робить наші висновки науково доведеними. Ми порівнювали дві групи ($n = 30$) (результати «До» – 50,0 % та «Після» – 20,0 %) за відсотковими частками. Для 50,0 % значення кута $\phi_1 = 1,571$, для 20,0 % значення кута $\phi_2 = 0,927$. З отриманих даних $\phi^*_{\text{emp}} = 2,49$. Оскільки наше число (2,49) більше за критичне (2,31), це означає, що зміни в поведінці та мисленні чоловіків відбулися не випадково.

Статистично доведено, що після проведених тренінгів засуджені стали значно менше покладатися на «випадок» і почали більше усвідомлювати власну відповідальність за своє життя.

За допомогою методики Дж. Роттера було проаналізовано локус контролю респондентів, який є ключовим індикатором їхньої здатності до саморегуляції та свідомого дотримання правових норм. Для порівняння результатів було використано дані констатувального етапу (до тренінгу) та результати повторного зрізу (після тренінгу). Узагальнені показники представлені в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Динаміка рівнів інтернальності суб'єктів пробації за віковими

Вікова група	Рівень інтернальності	До тренінгу (%)	Після тренінгу (%)	Динаміка (+/-)
І група (18–23 р.)	високий	0	10,0	+10,0
	середній	20,0	50,0	+30,0
	низький	80,0	40,0	-40,0
ІІ група (24–29 р.)	високий	10,0	30,0	+20,0
	середній	30,0	50,0	+20,0
	низький	60,0	20,0	-40,0
ІІІ група (30–35 р.)	високий	20,0	40,0	+20,0
	середній	40,0	50,0	+10,0
	низький	40,0	10,0	-30,0

Диференційований аналіз результатів апробації програми дозволив виявити специфічні особливості трансформації локусу контролю в різних вікових категоріях.

І група (18–23 роки). Ця категорія виявилася найбільш чутливою до корекційного впливу. Показник низької інтернальності скоротився вдвічі (з 80,0 % до 40,0 %). Оскільки в цьому віці особистість лише завершує етап соціалізації, інтерактивні вправи допомогли підліткам швидше усвідомити зв'язок між їхніми вчинками та наслідками, що раніше сприймалися ними як «несправедливість дорослих» або «випадок».

ІІ група (24–29 років). У цій групі спостерігається найстабільніший ріст високого рівня інтернальності (+20,0%). Для юнаків цього віку критично важливим виявився блок «життєвого проектування». Усвідомлення власної відповідальності стало для них інструментом побудови автономного життя, незалежного від кримінального впливу однолітків.

ІІІ група (30–35 років). Респонденти цієї групи продемонстрували найбільш зрілу динаміку. Лише 10,0 % учасників залишилися на низькому рівні

інтернальності. Це пояснюється тим, що у віці 20–22 років молоді чоловіки вже мають певний соціальний досвід і вищу здатність до саморефлексії, тому програма допомогла їм систематизувати цей досвід та зміцнити внутрішню опору.

Найбільший темп змін спостерігається у I групі, що підтверджує пластичність психіки в підлітковому віці. Проте найбільш стійкі та усвідомлені показники внутрішнього контролю після тренінгу зафіксовані у III групі, що свідчить про готовність старших суб'єктів пробації до остаточної ресоціалізації та прийняття відповідальності за своє правослухняне майбутнє (рис. 3.1).

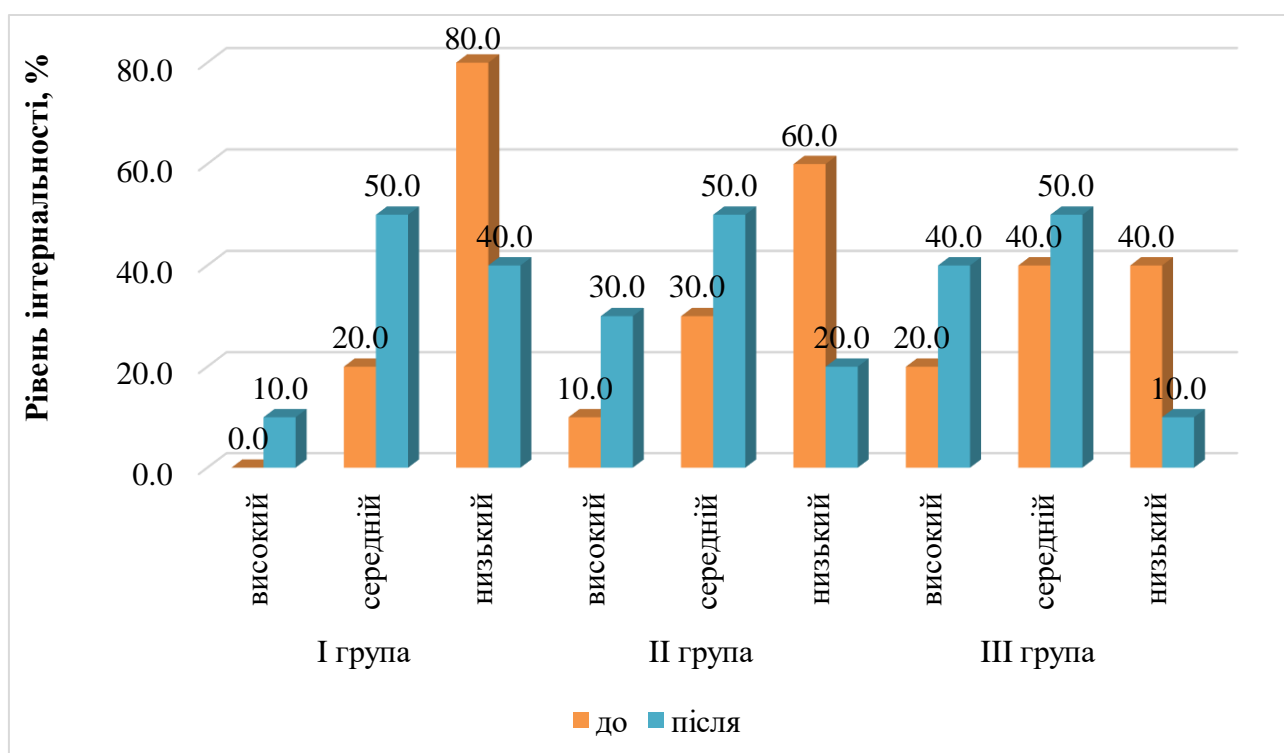

Рис. 3.1. Порівняльна динаміка рівнів інтернальності суб'єктів пробації за віковими групами до та після реалізації корекційної програми

Слід зауважити, що для молодшої групи (I) краще спрацювали ігрові вправи та рольове моделювання, а для старшої (III) – методи когнітивного аналізу та планування кар'єри.

Для отримання цілісної картини трансформації суб'єктивного контролю суб'єктів пробації, паралельно з аналізом інтернальності, було досліджено динаміку показників екстернального (зовнішнього) локусу контролю. Оскільки

саме висока екстернальність часто виступає психологічним підґрунтям для виправдання правопорушень «несприятливими обставинами» або «впливом середовища», відстеження її зниження є критично важливим для оцінки ефективності корекційного впливу. Порівняльний аналіз рівнів екстернальності у розрізі вікових категорій до та після реалізації програми представлений у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Динаміка рівнів екстернальності суб'єктів пробації за віковими групами

Вікова група	Рівень екстернальності	До тренінгу (%)	Після тренінгу (%)	Динаміка (+/-)
І група (18–23 р.)	високий	70,0	30,0	-40,0
	середній	30,0	50,0	+20,0
	низький	0	20,0	+20,0
ІІ група (24–29 р.)	високий	50,0	20,0	-30,0
	середній	40,0	50,0	+10,0
	низький	10,0	30,0	+20,0
ІІІ група (30–35 р.)	високий	30,0	10,0	-20,0
	середній	50,0	60,0	+10,0
	низький	20,0	30,0	+10,0

Аналіз даних дозволяє простежити процес подолання «екстернальних бар'єрів» у засуджених, що є ключовим індикатором успішності корекційного впливу (рис. 3.2):

І група (18–23 роки). У цій групі зафіксовано найсуттєвіше зниження високого рівня екстернальності – на 40,0 %. Це критично важливий показник, оскільки саме для підлітків характерно звинувачувати у своїх діях «погану компанію», «сувору поліцію» або «нерозуміння батьків». Зниження цього показника свідчить про те, що молоді люди почали відмовлятися від захисного механізму перекладання вини на оточення.

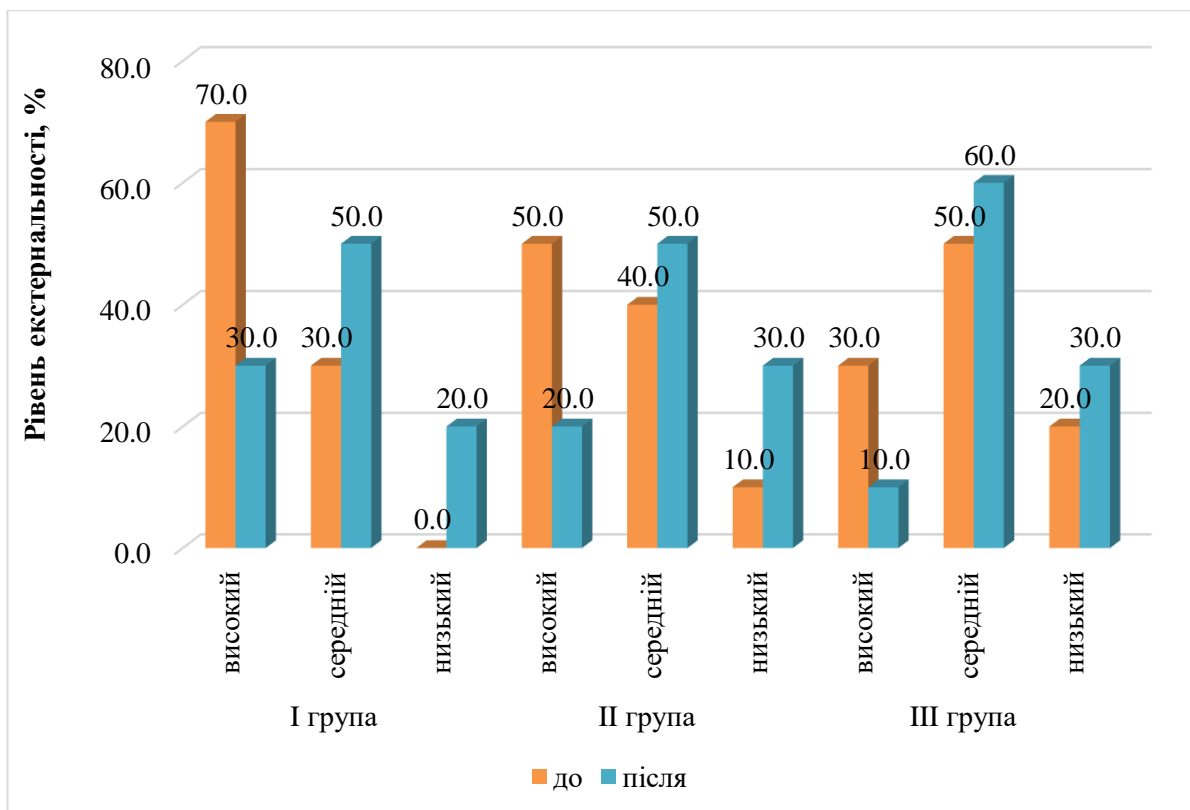

Рис. 3.2. Порівняльна динаміка рівнів екстернальності суб'єктів пробації за віковими групами до та після реалізації корекційної програми

II група (24–29 років). Помітне зростання низького рівня екстернальності (+20,0 %) вказує на те, що досліджувані почали менше покладатися на «фарт» чи «випадок». Завдяки тренінговим вправам на життєве проектування, вони усвідомили, що кримінальний шлях – це не «збіг обставин», а результат конкретних помилкових рішень.

III група (30–35 років). Хоча у цієї групи вихідний показник екстернальності був найнижчим, після тренінгу лише 10,0 % учасників залишилися на високому рівні. Це свідчить про те, що старші чоловіки остаточно змістили фокус уваги на власні ресурси. Зростання середнього рівня (до 60,0 %) у цій групі пояснюється тим, що частина респондентів ще зберігає певну обережність в оцінці соціальних обставин, але вже не вважає їх фатальними.

Порівняння результатів за обома шкалами (інтернальність та екстернальність) підтверджує гіпотезу дослідження: цілеспрямований психокорекційний вплив сприяє «вирівнюванню» локусу контролю.

Нами відмічена трансформація мотиваційного профілю – страх перед «невдачею та покаранням» (екстернальний стимул) змінився на свідоме прагнення до «соціальної успішності та відповідальності» (інтернальний стимул). Статистична перевірка за критерієм Фішера підтверджує, що ці зміни не є випадковими, а стали прямим наслідком реалізації запропонованої програми.

Для оцінки змін у ціннісній сфері порівнювалися показники термінальних цінностей, які респонденти виносили на перші п'ять рангових місць до початку програми та після її завершення. Порівняльний аналіз структури термінальних цінностей (табл. 3.4) дозволяє констатувати якісну перебудову життєвих орієнтирів засуджених.

Таблиця 3.4.

Пріоритетні термінальні цінності суб'єктів пробації (результати апробації)

№ з/п	Термінальна цінність (ціль)	До програми (%)	Після програми (%)	Динаміка (+/-)
1	матеріально забезпечене життя	80,0	66,7	-13,3
2	свобода	73,3	76,7	+3,4
3	здоров'я	66,7	70,0	+3,3
4	впевненість у собі	53,3	63,3	+10,0
5	активне діяльне життя	60,0	66,7	+6,7
6	цікава робота	26,7	46,7	+20,0
7	життєва мудрість	30,0	43,3	+13,3
8	любов	33,3	40,0	+6,7

Примітка: у таблиці представлено цінності, що посіли пріоритетні рангові місця; показники з низькою значущістю для вибірки до звіту не включали.

Показник цінності «матеріально забезпечене життя» знизився на 13,3 % (з 80,0 % до 66,7 %). Хоча ця цінність залишається важливою, вона перестала бути єдиним домінуючим мотивом. Це свідчить про те, що учасники почали бачити

інші шляхи самореалізації, окрім швидкого матеріального збагачення, що часто є мотивом корисливих злочинів.

Активізація професійних та особистісних орієнтирів: Найбільш вагому позитивну динаміку демонструє цінність «цікава робота» (+20,0 %) та «життєва мудрість» (+13,3 %). Це є прямим результатом блоку занять із життєвого проектування. Учасники почали сприймати легальну трудову діяльність не як «повинність», а як засіб досягнення поваги та стабільності.

Зростання значущості «впевненості у собі» на 10,0 % корелює з отриманими раніше даними про зміщення локусу контролю в інтернальний бік. Учасники стали більше цінувати власну внутрішню гармонію та незалежність від зовнішнього тиску, що підсилює їхню здатність протистояти негативному впливу кримінального середовища.

Соціальна інтеграція: Позитивні зміни за цінностями «свобода», «любов» та «здоров'я» вказують на формування більш зрілої життєвої позиції, де збереження власного правового статусу (свободи) пов'язується із соціально схвалюваними цілями.

Статистична верифікація отриманих емпіричних даних за допомогою критерію кутового перетворення Фішера (ϕ^*) підтвердила наявність позитивного вектора трансформації ціннісно-мотиваційної сфери досліджуваних, при цьому зафіксоване емпіричне значення $\phi^*_{emp} = 1,35$ для показника пріоритетності цінності «цікава робота» свідчить про виражену тенденцію до зростання значущості професійної самореалізації суб'єктів пробації. Незважаючи на те, що отриманий результат знаходиться у зоні статистичної невизначеності, його наближення до критичної межі в умовах обмеженої вибірки ($n=30$) репрезентує якісну перебудову внутрішньої ієрархії термінальних орієнтирів, де зміщення акценту з пасивних матеріальних благ на конструктивну діяльність виступає прогностичним індикатором ефективності корекційного впливу та стійкості формування просоціальних життєвих стратегій.

Таким чином, результати апробації за методикою М. Рокича підтверджують, що тренінгова робота сприяла декриміналізації ціннісної ієрархії

суб'єктів пробації. Пріоритет перемістився з пасивного споживання матеріальних благ на активну розбудову власного життя, професійну реалізацію та саморозвиток, що є фундаментальною передумовою успішної ресоціалізації.

Для завершення аналізу ціннісної сфери показуємо динаміку інструментальних цінностей, що вказує на суттєву гуманізацію та соціалізацію методів досягнення цілей у суб'єктів пробації (табл. 3.5)

Таблиця 3.5.

Пріоритетні інструментальні цінності суб'єктів пробації (результати апробації)

№ з/п	Інструментальна цінність (засіб)	До програми (%)	Після програми (%)	Динаміка (+/-)
1	незалежність	86,7	76,70%	-10,0
2	сміливість у відстоюванні думки	80,0	73,3	-6,7
3	тверда воля	73,3	70,0	-3,3
4	раціоналізм	56,7	63,3	+6,6
5	чесність	53,3	60,0	+6,7
6	життєрадісність	50,0	53,3	+3,3
7	високі запити	40,0	33,3	-6,7
8	відповідальність	26,7	53,3	+26,6
9	терпимість	23,3	36,7	+13,4
10	вихованість	13,3	26,7	+13,4

Примітка: у таблиці представлено цінності, що посіли пріоритетні рангові місця; показники з низькою значущістю для вибірки до звіту не включали.

Найбільш значущим результатом програми є ріст цінності «відповідальність» на 26,6 % (з 26,7 % до 53,3 %). Це свідчить про те, що учасники почали розглядати почуття обов'язку та вміння тримати слово як необхідний інструмент для успішного життя в соціумі. Така зміна прямо корелює з переходом до інтернального локусу контролю.

Зростання показників за цінностями «раціоналізм», «чесність» та «терпимість» вказує на відмову від імпульсивних та конфліктних стратегій поведінки. Якщо до тренінгу домінували «незалежність» (яка часто трактувалася як ігнорування соціальних норм) та «сміливість» (як готовність до ризику), то після програми пріоритет змістився на зваженість та дотримання етичних стандартів.

Деяке зниження значущості «високих запитів» при одночасному зростанні «вихованості» та «терпимості» свідчить про реалістичну оцінку власних можливостей та розвиток емпатії. Учасники стали більше орієнтуватися на конструктивну взаємодію з оточуючими, що є важливою передумовою запобігання новим правопорушенням.

Статистично верифікована динаміка інструментального сегмента ціннісної ієрархії респондентів репрезентує зміщення акценту з егоцентрично-автономних засобів самореалізації («незалежність», «сміливість») на соціально-інтегративні якості, серед яких центральне місце посідає відповідальність ($\varphi^*_{\text{emp}} = 2,11$; $p \leq 0,05$). Таке стрімке зростання значущості почуття обов'язку в структурі інструментальних орієнтирів засуджених молодого віку виступає валідним індикатором успішності психокорекційного впливу, спрямованого на інтерналізацію механізмів соціального контролю та формування зрілих, правослухняних життєвих стратегій.

Для оцінки ефективності програми було проведено порівняльний аналіз рівнів готовності до порушення (Опитувальник схильності до девіантної поведінки) соціальних норм до початку тренінгів та після їх завершення (табл. 3.6).

Підсумкова діагностика засвідчила позитивну трансформацію поведінкових установок респондентів, що виражається у суттєвому зниженні ризиків деструктивних проявів:

Найбільш значуща динаміка зафіксована у I групі (18–23 роки), де частка осіб із підвищеною схильністю до девіацій скоротилася вдвічі – з 80,0 % до 40,0 %. Це підтверджує, що розвиток відповідальності та інтернального локусу

контролю в молодих дорослих є дієвим запобіжником імпульсивних правопорушень.

Таблиця 3.6.

**Показники схильності до девіантної поведінки за віковими групами
(результати апробації)**

Вікова група	Рівень схильності	До тренінгу (%)	Після тренінгу (%)	Динаміка (+/-)
І група (18–23 р.)	підвищений	80,0	40,0	-40,0
	помірний	20,0	50,0	+30,0
	низький	0	10,0	+10,0
ІІ група (24–29 р.)	підвищений	60,0	30,0	-30,0
	помірний	30,0	50,0	+20,0
	низький	10,0	20,0	+10,0
ІІІ група (30–35 р.)	підвищений	40,0	10,0	-30,0
	помірний	40,0	60,0	+20,0
	низький	20,0	30,0	+10,0

У всіх групах спостерігається перехід респондентів із «групи ризику» (підвищений рівень) до групи «помірної схильності». Це свідчить про формування механізмів самоконтролю: учасники тренінгу навчилися розпізнавати критичні ситуації та обирати соціально прийнятні стратегії розв'язання проблем.

У ІІІ групі (30–35 років) зафіксовано мінімальний залишковий рівень підвищеної схильності (10,0 %). Поєднання життєвого досвіду та набутих на тренінгу навичок рефлексії дозволило цій категорії респондентів найбільш повно інтегрувати просоціальні норми у власну поведінку.

Інтегративний аналіз отриманих даних дозволяє констатувати статистично достовірне зниження показників готовності до девіантної поведінки в загальній структурі особистісних характеристик суб'єктів пробації ($\varphi^*_{emp} = 2,49$; $p \leq 0,01$ для високого рівня схильності). Встановлена динаміка репрезентує перехід від

деструктивних стратегій самореалізації до усвідомленої нормативної поведінки, що стало можливим завдяки зміцненню когнітивно-вольового компонента відповідальності та трансформації ціннісної сфери. Таким чином, результати апробації підтверджують ефективність впровадженої програми як інструмента превенції рецидивної злочинності та успішної соціальної реадaptaції молодих засуджених».

Висновки до розділу

Теоретико-методологічне обґрунтування засвідчило, що пробація в сучасних умовах виступає не лише механізмом контролю, а й платформою для глибокої ресоціалізації особистості. Встановлено, що ефективність пробаційних заходів для чоловіків 18–35 років залежить від інтеграції контрольних функцій із цілеспрямованим психологічним впливом, орієнтованим на нівелювання криміногенних чинників, таких як низька відповідальність та екстернальний локус контролю.

Розроблена психокорекційна програма інтегрує когнітивно-поведінкові технології, методи життєвого проектування та психологічної просвіти. Структура програми дозволила системно опрацювати внутрішні бар'єри респондентів, забезпечуючи перехід від пасивного відбування покарання до усвідомленого вибору просоціальних життєвих стратегій. Особлива увага була приділена віковій специфіці, що дозволило адаптувати методи впливу (від рольових ігор для молодшої групи до когнітивного аналізу для старшої).

Емпірична перевірка результатів апробації зафіксувала позитивну трансформацію за всіма діагностованими показниками:

– у мотиваційній сфері відбулася переорієнтація з уникнення невдач на досягнення успіху (ріст показника на 20–30 %), що свідчить про готовність до легальної самореалізації;

– структурі локусу контролю спостерігається стійка інтерналізація: частка осіб із низькою інтернальністю в групі 18–23 років скоротилася з 80,0 % до 40,0 %, а висока екстернальність у загальній вибірці знизилася на 30,0 %;

– у ціннісній ієрархії відбулася «декриміналізація» орієнтирів. Пріоритет змістився з матеріально-центричних цілей на цінність відповідальності (ріст на 26,6 %), цікавої роботи та життєвої мудрості.

Статистична достовірність отриманих результатів, підтверджена за допомогою критерію кутового перетворення Фішера ($\varphi^*_{\text{emp}} = 2,49$ для ключових показників), доводить ефективність впровадженої програми. Найбільш вагомим результатом є суттєве зниження рівнів схильності до девіантної поведінки у всіх вікових групах, що прямо свідчить про зниження ризику рецидивної злочинності та успішність формування правослухняних установок особистості.

Таким чином, результати апробації підтверджують гіпотезу дослідження: комплексний психокорекційний вплив у межах пробації сприяє зміцненню внутрішньої відповідальності та трансформації свідомості суб'єктів пробації, що є необхідною умовою їхньої успішної інтеграції в соціум.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі проведено комплексне дослідження психологічних чинників формування правослухняної поведінки та відповідальності суб'єктів пробації. Отримані результати дозволили сформулювати наступні висновки відповідно до поставлених завдань:

1. На основі огляду наукової психологічної та юридичної літератури з'ясовано, що мотивація правомірної поведінки є складним багатofакторним утворенням, яке інтегрує правосвідомість, внутрішній контроль та систему особистісних цінностей. Систематизація існуючих підходів дозволила визначити пробацію як гуманістичний інститут, де пріоритет надається не каральному впливу, а ресоціалізації через корекцію внутрішніх установок особистості, передусім – її відповідальності та локусу контролю.

2. Дослідження психологічних чинників мотиваційної сфери суб'єктів пробації виявило, що ключовою передумовою їх успішного виправлення є перехід від зовнішнього примусу до внутрішньої самодетермінації. Встановлено, що дефіцит інтернальності (внутрішнього контролю) та домінування мотивації уникнення невдач виступають основними психологічними бар'єрами, які перешкоджають формуванню стійкої правослухняної позиції та підвищують ризик рецидивної поведінки.

3. Розкрито особливості ціннісно-нормативних орієнтацій засуджених, для яких характерним є зміщення пріоритетів у бік пасивного матеріального споживання при низькій значущості соціально-відповідальних засобів досягнення цілей. Аналіз готовності до дотримання правових норм засвідчив, що високий рівень схильності до девіацій корелює з екстернальним локусом контролю. Виявлено вікову специфіку: молодша група (18–23 роки) демонструє вищу імпульсивність, тоді як старша (30–35 років) має більший потенціал до усвідомленої рефлексії власних вчинків.

4. Сформовано та апробовано комплекс тренінгових вправ, що базується на методах когнітивно-поведінкової корекції, життєвого проектування та

розвитку саморегуляції. Результати впровадження програми підтвердили її ефективність:

- зафіксовано статистично достовірне зростання інтернальності (внутрішньої відповідальності);
- відбулася трансформація мотиваційного профілю в бік досягнення успіху;
- спостерігається декриміналізація ціннісної ієрархії та суттєве зниження рівнів схильності до порушення соціальних норм.

Доведено, що цілеспрямований психокорекційний вплив у межах наглядової пробації дозволяє не лише нівелювати криміногенні ризики, а й сформувати у суб'єктів пробації стійкі навички соціально-психологічної адаптації та усвідомлену відповідальність за власне правослухняне майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афонін Е., Мартинов А. Соціетально-психологічний чинник трансформації і соціетальна структура кризового суспільства. *Соціальна психологія*. 2007. № 1. С. 3–11.
2. Бараш Є. Загальні тенденції гуманізації та перспективи пенітенціарної пробації щодо довічного позбавлення волі. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1(4). С. 344–354.
3. Бариська Я. О. Правова поведінка особи: філософсько-правовий та загальнотеоретичний виміри. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3(6). С. 498–503.
4. Бедь В.В. Юридична психологія: навч. Посібник. В.В. Бедь. Київ: Каравела; Львів: Новий світ – 2000, Магнолія плюс, 2003. 376 с.
5. Беца О. В. До питання про створення служби пробації в Україні. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2012. № 7. С. 34–41.
6. Виноградова С. О. Кримінологічні аспекти інституту пробації як гуманізаційна складова загальнодержавної політики України. *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 142–146.
7. Голіна В. Кримінологічні аспекти освіти суб'єктів пробації для забезпечення національної стійкості. *Збірник Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія Педагогіка*. 2021. № 11(143). С. 13–16.
8. Гошовський Я. О. «Парадигма колонії» та специфіка постпенітенціарної ресоціалізації людини. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2015. Вип. 1(1). С. 108–112.
9. Гречаник Н. Ю., Шурпа С. Я., Козин П. В. Формування і корегування стереотипів споживчої поведінки як феномен когнітивної і соціальної взаємодії. *Теоретичні і практичні питання економіки*. 2021. С. 100–115.
10. Гусак А. П. Неповнолітні засуджені як об'єкти соціально-виховної роботи за умов ізоляції. *Історико-правовий часопис*. 2021. Т. 16. № 1. С. 88–93.

11. Ендеберя І. Вивчення соціально-психологічних умов особистісного самовизначення підлітків з девіантною поведінкою. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 14. С. 663–675.

12. Зубрицька О. В. Соціокультурна характеристика інститутів сім'ї та ювенальної юстиції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 311–313.

13. Зубрицький В. В. Внутрішня основа правослухняної поведінки. *Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 26–27 грудня 2014 р.). Запоріжжя: Істина, 2014. С. 13–14.

14. Ільїна О. В., Пучко А. В. Реалізація інституту пробації в Україні. *Право і суспільство*. 2023. № 5. С. 224–226.

15. Кацавець Р.С. Особливості психологічної реальності осіб та роль пенітенціарної педагогіки у місцях позбавлення волі. *Dictum factum*. 2019. № 2. С. 91–97.

16. Козира П. В. Профілактика зловживання психоактивними речовинами на робочому місці. *Журнал «Наукові інновації та передові технології»*. 2025. № 10. С. 50.

17. Кропивницький М. О. Окремі питання соціальної адаптації й соціальної реабілітації осіб, звільнених із місць позбавлення волі, в системі адміністративно-правових заходів забезпечення державної політики України у сфері соціального захисту населення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2024. № 69. С. 39–43.

18. Лісовець О. В., Суханов І. В. Особливості наглядової пробації у роботі з неповнолітніми правопорушниками. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2026. № 1. С. 196–204.

19. Мартинюк Т. А., Чернета С. Ю. Характеристика етапів ресоціалізації в сучасних соціокультурних умовах. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. Вип. 133. С. 142–145.

20. Мицька О. І. Уповноважений орган з питань пробації як суб'єкт запобігання та протидії домашнього насильства. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 3. С. 64–68.

21. Положення про психологічну службу установи виконання покарань: наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 17 бер. 2000 р. № 33. [Елект. ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrprison.org.ua>

22. Попович Е. М. Психологічні умови морального розвитку учнів професійно-технічних навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Попович Евеліна Михайлівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2018. 22 с.

23. Поуль В., Сичевська-Дегтярьова М., Нікітюк К. Психологічне здоров'я і психосоціальна підтримка особистості: пріоритетні напрями роботи в умовах змін. *Путівник: синергія партнерства та простір стійкості*. 2025. С. 15–22

24. Пробаційна програма “Зміна прокримінального мислення” для повнолітніх суб'єктів пробації. URL: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/Probacijna-programa-Zminaprokriminalnogo-mislennja-dlja-povnolitnih-sub-iektiv-probacii.pdf>

25. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими: наказ Міністерства юстиції України від 04 лист. 2013 р. № 2300/5. [Елект. ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>

26. Про пробацію: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 13. Ст. 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>

27. Пузирний В. Ф., Боднар І. В. Запровадження закордонного досвіду у діяльність органів пробації в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 555–556.

28. Рибачук В. М. Психологічні можливості корекції агресивної поведінки у підлітків. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені ГС Сковороди. Психологія*. 2015. № 51. С. 180–190.

29. Розуменко В. В. Теоретико-правова характеристика поняття та сутності пробації у кримінальному процесі. *Київський часопис права*. 2025. № 3. С. 324–329.
30. Содома Р. І., Ільчишин І. Ю. Молодіжні центри як інструмент раннього попередження та реагування на ризики в регіонах України. *Науковий журнал «Розвиток міста»*. 2024. Вип. 1(01). С. 116–122.
31. Суліцький В. В. Совість: філософські та соціально-психологічні підходи. In *Actual priorities of modern science, education and practice. Proceedings of the XXI International Scientific and Practical Conference*. Paris, France. 2020. С. 749–755.
32. Суліцький В., Іванів С. Соціально-психологічна робота працівників органів пробації щодо виправлення та ресоціалізації засуджених. *Editorial Board*. 2021. С. 185–189.
33. Сушик Н. С. Технологія соціального виховання «Формування життєвих навичок» повнолітніх суб'єктів пробації. The 11 th International scientific and practical conference “*Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects*” (April 24-26, 2022) MDPC Publishing, Berlin, Germany. 2022. С. 239–247.
34. Ткачова О. В. Інститут пробації в Україні: історичний досвід та сучасний стан. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 4. Т. 2. С. 68–74.
35. Філоненко Л. А. Теоретичні аспекти дослідження мотиваційної сфери як чинника девіантної поведінки неповнолітніх в умовах соціальних перетворень. *Актуальні проблеми психології*. 2019. № 19(11). С. 467–484.
36. Хлистова Н. Б. Особливості формування суспільно корисної мотивації засуджених до позбавлення волі. *Право України*. 2008. № 4. С. 66–68.
37. Ющик О. І. Правові аспекти наглядової пробації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 2(81). С. 378–383.

38. Ягунов Д. Українська пенітенціарна політика (1991–2020): узагальнення модуляцій та оцінка основних показників. *European Political And Law Discourse*. 2020. Vol. 7. Is. 5. С. 109–158.

39. Якимчук Б. Індивідуально-типологічні особливості підлітків з асоціальною спрямованістю особистості. *Психологічний журнал*. 2026. № (16). С. 85–90.

40. Яковець І. С., Карелін В. В. Щодо оцінки ризиків вчинення нових кримінальних правопорушень особами, які відбувають покарання, не пов'язане з позбавленням волі. *Правова позиція*. 2019. № 4(25). С. 116–122.

41. Янчук О. Б. Зміст та організаційна структура пробації України. *Встановлення позитивних взаємин із правопорушником як принцип пробації*. 2021. С. 79–85.

42. Пруднікова П.М. Академічна доброчесність як чинник формування правослухняної поведінки особистості. Академічна доброчесність: від законодавчих вимог до етичних принципів освітньої діяльності: електронний збірник матеріалів студентського освітнього форуму. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2026 (подано до друку)

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест-опитувальник запропонований Т. Елерсом, оцінює силу мотивації для досягнення цілі та успіху.

ІНСТРУКЦІЯ

Вам буде запропоновано 41 питання, на колоне з яких відповідайте «так» або «ні».

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Коли маєте вибір між двома варіантами, його краще зробити швидше, ніж відкласти на певний час.
2. Я легко роздратовуюсь, коли помічаю, що не можу на всі 100% виконати завдання.
3. Коли я працюю, це виглядає так, ніби я все ставлю на карту.
4. Коли виникає проблемна ситуація, я частіше всього приймаю рішення одним з останніх.
5. Коли у мене два дні підряд не має справ, я втрачаю спокій.
6. У деякі дні мої успіхи нижче середніх.
7. Стосовно себе я більш вимогливий, ніж стосовно інших.
8. Я більш доброзичливий, ніж інші.
9. Коли я відмовляюсь від складного завдання, то потім суворо засуджую себе, бо знаю, що, вирішивши проблему, досягнув би успіху.
10. У процесі роботи я потребую зробити невеликі паузи для відпочинку.
11. Наполегливість - це не головна моя риса.
12. Мої досягнення в праці не завжди однакові.
13. Мене більше цікавить інша робота, ніж та, якою я займаюсь.
14. Засудження стимулює мене сильніше, ніж похвала.
15. Я знаю, що мої колеги вважають мене діловою людиною.
16. Перешкоди роблять мої рішення більш твердими.
17. У мені легко збудити честолюбство.
18. Коли я працюю без натхнення, це, зазвичай, помітно.

Продовження додатку А

19. При виконанні роботи я не розраховую на допомогу інших.
20. Деколи я відкладаю те, що повинен був зробити зараз.
21. Потрібно розраховувати тільки на самого себе.
22. У житті мало речей більш важливих, ніж гроші.
23. Завжди, коли мені потрібно виконати важливе завдання, я ні про що інше не думаю.
24. Я менше честолюбний, ніж інші.
25. У кінці відпустки я зазвичай радію, що скоро вийду на роботу.
26. Мені простіше і легше спілкуватись з людьми, які можуть старанно працювати.
27. Коли у мене немає справ, я відчуваю, що мені не по собі.
28. Мені доводиться виконувати відповідальну роботу частіше, ніж іншим.
29. Коли мені доводиться приймати рішення, я намагаюсь робити це якомога краще.
30. Мої друзі деколи вважають мене лінивим.
31. Мої успіхи в певній мірі залежать від моїх колег.
32. Не має сенсу протидіяти волі керівника.
33. Іноді не знаєш, яку роботу доведеться виконувати.
34. Коли щось не виходить, я нетерплячий.
35. Я завжди звертаю мало уваги на свої досягнення.
36. Коли я працюю разом з іншими, моя робота дає більші результати, ніж робота інших.
37. Більшість, за що я берусь, я не доводжу до кінця.
38. Я заздрю людям, які не перевантажені роботою.
39. Я не заздрю тим, хто прагне до влади і становища.
40. Коли я певен, що стою на правильному шляху, для доказів своєї правоти я йду на крайні міри.

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ

Ви отримали по 1 балу за відповіді «так» на наступні запитання 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 16, 17, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 37, 41.

Ви також отримали по 1 балу за відповіді «ні» на запитання 6, 13, 18, 20, 24, 31, 36, 38, 39. Відповіді на питання 1, 11, 12, 19, 23, 33, 34, 35, 40-не враховуються.

Підрахуйте суму набраних балів:

від 1 до 10 балів: низька мотивація до успіху;

від 11 до 16 балів: середній рівень мотивації;

від 17 до 20 балів: достатньо високий рівень мотивації;

більше 21 бала: дуже високий рівень мотивації до успіху.

Результат тесту «Мотивація до успіху» потрібно аналізувати разом з результатами двох наступних тестів: тесту «Мотивація до уникнення невдач» і тесту «Готовність до ризику».

Дослідження показали, що люди, які достатньо сильно орієнтовані на успіх, надають перевагу середньому рівню ризику. Ті ж, що бояться невдач, надають перевагу малому чи, навпаки, надто високому рівню ризику. Чим вища мотивація людини до успіху-досягненню мети, тим нижча готовність до ризику. До того ж людям, налаштованим на успіх, притаманно уникати великого ризику. Ті, хто сильно орієнтовані на успіх і мають високу готовність до ризику, рідше попадають у нещасні випадки, аніж ті, які мають високу готовність до ризику, але високу мотивацію до уникнення невдач (захист). І, навпаки, коли у людини є висока мотивація до уникнення невдач (захист), то це перешкоджає настроюванню на успіх, тобто -досягненню цілі.

Методика вивчення оцінки мотивації уникнення невдач

Тест, запропонований Т. Елерсом, дозволяє оцінити рівень захисту особистості, мотивацію до уникнення невдач, страху перед невдачею.

Продовження Додатку А

ІНСТРУКЦІЯ

Вам пропонується список слів з 30 рядків, по 3 слова в кожному. У коленому рядку виберіть тільки одне з 3-х слів, яке найбільш точно вас характеризує, і позначте його.

№	Тестові завдання		
1	сміливий	ПІЛЬНИЙ	підприємливий
2	лагідний	боязкий	упертий
3	обережний	рішучий	песимістичний
4	непостійний	безцеремонний	уважний
5	нерозумний	боягузливий	недумаючий
6	спритний	жвавий	хвацький
7	холоднокровний	мінливий	хвацький
8	стрімкий	легковажний	боязкий
9	безпечний	манірний	непередбачливий
10	оптимістичний	сумлінний	чуйний
11	меланхолічний	сумнівний	нестійкий
12	боягузливий	недбалий	схвильований
13	необачний	тихий	боязкий
14	уважний	нерозважений	сміливий
15	розсудливий	швидкий	мужній
16	підприємливий	обережний	передбачливий
17	схвильований	неуважний	несміливий
18	малодушний	необережний	безцеремонний
19	лякливий	нерішучий	нервовий
20	виконавчий	відданий	роздратований
21	передбачливий	жвавий	відчайдушний
22	приборканий	байдужий	недбалий
23	обережний	безтурботний	терпеливий
24	розумний	дбайливий	хоробрий
25	передбачий	відчайдушний	сумлінний
26	поспішний	лякливий	безтурботний
27	розсіяний	необачний	песимістичний
28	обачний	розсудливий	заповзятий
29	тихий	неорганізований	боязкий
30	оптимістичний	пильний	безтурботний

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ

Ви отримали по 1 балу за наступні вибори, приведені в ключі (перша цифра перед косою означає номер рядка, друга цифра після косої-номер стовпця, в якому потрібне слово (див. ключ).

Наприклад: 1/2 означає, що слово, яке отримало 1 бал у першому рядку, в другому ряду – «пильний»). Другі вибори балів не отримують.

Чим більша сума балів, тим вищий рівень мотивації до уникнення невдач, захисту:

від 2 до 10 балів: низька мотивація до захисту;

від 12 до 15 балів: середній рівень мотивації;

від 17 до 20 балів: високий рівень мотивації;

Методика «когнітивна орієнтація (локус контролю)» Дж. Роттера

Мета: визначити переважаючу спрямованість особистості – на зовнішні чи внутрішні стимули.

Матеріал та обладнання: бланк із запитаннями, ручка або олівець.

Процедура дослідження

Дослід можна проводити як із одним обстежуваним, так і з групою з 5-9 осіб. Основні умови в роботі з групою зручно розташувати обстежуваних, забезпечити кожного бланками для відповідей, ручками і дотримуватися тиші.

Інструкція: «Вам запропоновані парні твердження. Виберіть із кожної пари одне твердження, з яким Ви погоджуєтеся більшою мірою, та обведіть кружечком літеру, що йому відповідає – «а» або «б».

Бланк для відповідей

1. а) діти потрапляють у біду тому, що батьки надто часто їх карають;
б) в наш час неприємності відбуваються з дітьми найчастіше за все тому, що батьки надто м'яко ставляться до них;
2. а) багато невдач відбувається від невезіння;
б) невдачі людей є результатом їх власних помилок;
3. а) одна з основних причин, із якої здійснюються аморальні вчинки, полягає в тому, що оточуючі миряться з ними;
б) аморальні вчинки будуть відбуватися завжди, незалежно від того, наскільки старанно оточуючі намагаються їм запобігти;
4. а) зрештою до людей приходять заслужене визнання;
б) на жаль, заслуги людини часто залишаються невизнаними;
5. а) думка, що вчителі несправедливі до учнів, неправильна;
б) багато учнів не розуміють, що їх оцінки можуть залежати від випадкових обставин;

Продовження Додатку Б

6. а) успіх керівника багато в чому залежить від вдалого збігу обставин;
б) здібні люди, які не стали керівниками, самі не використали свої можливості;
7. а) як би Ви не намагалися, деякі люди все одно не будуть симпатизувати Вам;
б) той, хто не зумів завоювати симпатії оточуючих, просто не вміє ладнати з іншими людьми;
8. а) спадковість грає основну роль у формуванні характеру та поведінки людини;
б) лише життєвий досвід визначає характер і поведінку;
9. а) я часто помічав справедливість прислів'я: «Чому бути – того не минути»;
б) на мою думку, краще прийняти рішення і діяти, ніж сподіватися на долю;
10. а) для хорошого фахівця навіть перевірка з пристрасстю не становить труднощів;
б) навіть добре підготовлений фахівець зазвичай не витримує перевірки з пристрасстю;
11. а) успіх є результатом старанної роботи і мало залежить від везіння;
б) щоб добитися успіху, потрібно не прогаяти зручного випадку;
12. а) кожен громадянин може здійснювати вплив на важливі державні рішення;
б) суспільством керують люди, яких висунули на важливі державні пости, а рядова людина мало що може зробити;
13. а) коли я будую плани, то завжди впевнений, що можу їх реалізувати;
б) не завжди розсудливо планувати далеко наперед, адже багато чого залежить від того, як складуться обставини;

Продовження Додатку Б

14. а) є люди, про яких можна сміливо сказати, що вони нехороші;
б) в кожній людині є щось хороше;
15. а) здійснення моїх бажань не пов'язано з везінням;
б) коли не знаю, як діяти, підкидають монетку, на мою думку, в житті часто можна вдаватися до цього;
16. а) керівником стають завдяки щасливому збігу обставин;
б) щоб стати керівником, потрібно вміти управляти людьми – везіння тут ні до чого;
17. а) більшість із нас зовсім не можуть впливати серйозно на події в світі;
б) беручи активну участь у суспільному житті, люди можуть управляти подіями в світі;
18. а) більшість людей не розуміють, наскільки їх життя залежить від випадкових обставин;
б) насправді такого явища, як везіння, не існує;
19. а) завжди потрібно визнавати власні помилки;
б) зазвичай, краще не підкреслювати своїх помилок;
20. а) важко дізнатися, чи дійсно Ви подобаєтеся людині;
б) кількість Ваших друзів залежить від того, наскільки Ви викликаєте прихильність інших до себе;
21. а) зрештою неприємності, які трапляються з Вами, врівноважуються приємними подіями;
б) більшість невдач є результатом відсутності здібностей, незнання, лінощів;
22. а) якщо докласти досить зусиль, то формалізм і бездушність можна викоренити;
б) є речі, з якими важко боротися, тому формалізм і бездушність не викоренити;
23. а) інколи важко зрозуміти, на чому базують керівники, коли висувають людину на заохочення;

Продовження Додатку Б

б) заохочення залежить від того, наскільки старанно людина працює;

24. а) хороший керівник очікує від підлеглих, щоб вони самостійно вирішували, що повинні робити;

б) хороший керівник чітко дає зрозуміти, в чому полягає робота кожного підлеглого;

25. а) я часто відчуваю, що мало впливаю на те, що відбувається зі мною;

б) не вірю, що випадок чи доля можуть грати важливу роль у моєму житті;

26. а) люди самотні тому, що не виявляють дружелюбності до оточуючих;

б) марно надміру намагатися привернути до себе людей: якщо ти їм подобаєшся, то подобаєшся;

27. а) характер людини залежить, переважно, від її сили волі;

б) характер людини формується, переважно, в колективі;

28. а) те, що зі мною трапляється, – це справа моїх власних рук;

б) іноді я відчуваю, що моє життя розвивається незалежно від мене;

29. а) я часто не можу зрозуміти, чому керівники чинять так, а не інакше;

б) зрештою, за погане керівництво організацією відповідальні самі люди, які в ній працюють.

Обробка та аналіз результатів

Кількість набраних балів обчислюється за ключем. За кожен збіг вибору досліджуваного з ключем додається 1 бал до відповідного показника - екстернальності чи інтернальності. Максимальна сума за кожним показником – екстернальністю чи інтернальністю дорівнюють 23, оскільки 6 тверджень є фоновими.

Екстернальність : 2а, 3б, 4б, 5б, 6а, 7а, 9а, 10б, 11б, 12б, 13б, 15б, 16а, 17а, 18а, 20а, 21а, 22б, 23а, 25а, 26б, 28б, 29а.

Інтернальність : 2б, 3а, 4а, 5а, 6б, 7б, 9б, 10а, 11а, 12а, 13а, 15а, 16б, 17б, 18б, 20б, 21б, 22а, 23б, 25б, 26а, 28а, 29б.

Ключ

Люди з екстернальним локусом контролю схильні інтерпретувати успішні та неуспішні результати своєї життєдіяльності з апелюванням до зовнішніх чинників (випадковості, невезіння, впливу інших людей тощо). Вони потребують зовнішньої підтримки і схвалення.

Люди з інтернальним локусом контролю всі свої успіхи та невдачі не вважають випадковими, адже результати життєдіяльності особистості залежать від їхньої компетентності, здібностей, цілеспрямованості, тобто від них самих. Вони більше схильні до осмислення своєї поведінки, на противагу екстерналам, менше схильні підкорюватися тиску інших людей, сильніше реагують на втрату особистої свободи, активніше шукають інформацію, що необхідна для прийняття рішення, більше впевнені в собі.

Методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич) (скорочена версія)

Дослідити ієрархію життєвих цінностей особистості: термінальних (цілі життя) та інструментальних (способи досягнення цих цілей).

Інструкція для респондента: перед вами два списки цінностей. У кожному списку проранжуйте цінності від 1 до 8, де 1 – найважливіша, 8 – найменш важлива особисто для вас. Однакові ранги не допускаються. Думайте довго не треба.

I. Термінальні цінності (цілі життя)

Матеріально забезпечене

Життя свобода

Здоров'я

Активне діяльне життя

Впевненість у собі

Наявність вірних друзів

Суспільне визнання

Любов

Життєва мудрість

Цікава робота

Щастя інших краса

Природи і мистецтва

II. Інструментальні цінності (засоби)

незалежність

сміливість у відстоюванні думки

тверда воля

раціоналізм

чесність

життєрадісність

високі запити відповідальність

терпимість

акуратність

вихованість

нетерпимість до недоліків інших

Ключ та обробка результатів

Ранги фіксуються окремо для кожного списку. Аналізується: які цінності займають 1–3 місця (домінуючі), які опинились на 7–8 місцях (витіснені), Звертається увага на: орієнтацію на соціальні / особистісні цінності баланс між цілями та засобами їх досягнення.

Інтерпретаційні орієнтири (коротко)

Високі ранги здоров'я, сім'ї, відповідальності – зріла особистість, орієнтація на стабільність та соціальні норми. Домінування матеріальних і статусних цінностей – прагматична, досягальна мотивація. Низький ранг моральних інструментальних цінностей – можливі труднощі з нормативною поведінкою.

Простий опитувальник схильності до правопорушень

Інструкція

Прочитайте твердження та оберіть відповідь «Так» або «Ні», залежно від того, наскільки вони відповідають вашій поведінці та переконанням.

1. Іноді я порушую правила, якщо впевнений(на), що за це не буде покарання.
2. Я часто дію імпульсивно, не замислюючись над наслідками.
3. У деяких ситуаціях я вважаю допустимим обійти закон.
4. У конфліктних ситуаціях мені важко стримувати емоції.
5. Мені траплялося ігнорувати встановлені норми або вимоги.
6. Я легко піддаюся впливу оточення, навіть якщо це суперечить правилам.
7. Під час стресу я можу приймати необдумані рішення.
8. Мені складно дотримуватися обмежень, якщо вони заважають моїм інтересам.

Ключ та обробка

«Так» → 1 бал

«Ні» → 0 балів

Загальна сума: 0–8 балів

Інтерпретація результатів

0–1 бал – низька схильність до правопорушень (сформований самоконтроль, нормативна поведінка)

2–4 бали – помірна, ситуативна схильність (ризик порушень у стресових або групових ситуаціях)

5–8 балів – підвищена схильність до правопорушень (імпульсивність, знижене дотримання правових норм)